

משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים
לנביאים ונביאים מסרו לאנשי כנסת גדולה
הם אמרו

רבנות מחר: תובנות על האתגרים העומדים בפני רבנות רפורמית בישראל

תזה רבנית
מוגשת על ידי דר' אילה רונן סמואלס

מנחה: דר' מיכל מושקט-ברקן
אב, התשע"ג, יולי 3102

הוו מתונים בדין
והעמידו תלמידים הרבה
ועשו סייג לתורה

תוכן עניינים:

3		פתיחה
4	האתגרים העומדים בפני הרבנות בישראל	מבוא
22	הציבור המסורתי והתנועה הרפורמית בישראל	
24	מה ניתן ללמוד מתכניות הכשרה אחרות לרבנות?	
21	שינויים עכשוויים בהכשרות רבנים בארה"ב	
29	רקע על רבנות רפורמית ועל תכנית ההכשרה בישראל	
22	הרציונאל שמאחורי עיצוב התכנית להכשרת ר"ר בישראל	
22	ממצאי מחקר על סטודנטים לר"ר בישראל	
25		שיטה
26	צרכים	סיכום הממצאים
28	זירות ההשפעה	
32	קהלי יעד	
32	השקפה רפורמית	
34	קהילה ורבנות קהילתית	
31	הרב כתלמיד-חכם	
42		סיכום וסיום
43		רשימה ביבליוגרפית
	שאלות הראיון	נספח

פתיחה

עבודה זו מוגשת כתזה רבנית, עם סיום לימודי בתכנית להכשרת רבות ורבנים רפורמיות/ים (להלן ר"ר) בישראל. אל לימודי הרבנות בקמפוס הירושלמי של HUC, היברו יוניון קולג', הגעתי כשבאמתחתי דוקטורט בחינוך-יהודי, אותו קבלתי מן התנועה הקונסרבטיבית, ב-JTSA, הסמינר היהודי התיאולוגי האמריקאי בניו יורק. שנים רבות עסקתי בהכשרת סגלי הוראה ומנהיגות חינוכית, ובחינוך יהודי בלתי פורמאלי במגוון מסגרות ובכל הגילים, כולל עשר שנות הוראה במכללה האקדמית אורנים ובמדרשה באורנים. למרות התואר, הניסיון והגיל, החלטתי להכשיר עצמי לרבנות כתלמידה מן השורה. בהתלהבות רבה שיקעתי את עצמי ללא הסתייגות בלימודי, ובתמורה נהניתי מארבע שנים מרתקות, מעשירות ונפלאות. ובכל זאת, באופן טבעי, ליוותה אותי בלימודי גם נקודת הראות של חוקרת, מורה ומחנכת.

החלטתי להכשיר עצמי כרבה רפורמית הייתה טבעית ומובנת מאד בעיני צד של אחד משפחתי- הצד של משפחת סמואלס. במקביל, ההחלטה הזאת היתה מוזרה, מרגיזה ומעוררת דאגה בקרב הצד השני של משפחתי – הצד של משפחת רונן. במהלך ארבע שנות לימודי בתכנית הדהדו בי קולות שני הצדדים, ועם שניהם היה עלי להתמודד. הקול של משפחת רונן הציק והתריס: בשביל מה צריך ר"ר, או רבנים בכלל? הם מיותרים! ומה את בכלל יכולה לעשות עם התואר של רבה? מי מחכה לך שם, ובשביל מה? מצד שני, הקול של משפחת סמואלס עודד ותמך ויצר ציפיות שאפתניות עבורי: את המועמדת האידיאלית, כישראלית חברית, קיבוצניקית לשעבר. מדינת ישראל זקוקה לך ולשכמותך. אתם יכולים להיות שליחים ולתקן את החברה החולה שלנו!

שני הקולות האלה המריצו, עודדו ודחפו אותי להעלות את השאלות ולברר אותן: על איזה צרכים בחברה הישראלית אמורים הר"ר לענות? באילו זירות אנו אמורים לפעול ולהשפיע? מי קהלי היעד שלנו? מה השליחות שלנו? מה אותו מסר ייחודי, שחשוב כל כך שנביא אותו לציבור הישראלי? להתמודדות עם השאלות האלו הקדשתי את התזה הרבנית שלי, ערב ההסמכה והיציאה החוצה, מתוך חומות הגן הקסום של הקולג', אל השדה המפולש, הצפוף, התוקפני והנבוכ, של החברה הישראלית.

לצורכי התזה הזאת גייסתי את הידע והניסיון שרכשתי בעבודת הדוקטורט שלי¹. השתמשתי באותה שיטה של ראיונות עומק עם קבוצה נבחרת של א/נשים. גם בעבודה זו ביצעתי ניתוח תוכן ועיבוד הממצאים כך שתיחשף ותתבהר נקודת ראות של נציגים אוטנטיים מתוך הציבור

¹ "Israeli Teachers in the American Jewish Day Schools: The Teachers' Perspective." Submitted to the Jewish Education department of the JTSA in May, 1992

עליו מדובר. דוק, אין בעבודה זו טענה לייצוג סטטיסטי של מדגם מייצג מתוך האוכלוסייה. יש בה מאמץ כן להציף נושאים החשובים בעיני המרואיינים ובעיני, ולנתח אותם כך שהבדלים, מתחים ודגשים יובלטו ויוסברו. אני מאמינה שהתוצאה מאפשרת העמקת החשיבה על עבודתם של רבות ורבנים רפורמיים בישראל. כאשת חינוך, אני מקווה שהיא גם תסייע לבחינה מחדש של תכנית ההכשרה לרבנות רפורמית ולחיזוק ההכשרה והתמיכה המקצועית המתמשכת של רבנים ורבות.

מבוא

איזה מין רבנים צריכה החברה הישראלית? מה הזירות בתוכן חשוב שיפעלו ומי קהלי היעד שנכון לרכז בהם את המאמץ הרבני? איזה שליחות נושאים הרבנים הרפורמיים לחברה? מה האמירה הייחודית שעליהם לשאת אליה? אלה השאלות המרכזיות עליהן מנסה עבודה זו לענות.

אפתח את המבוא בהרחבת ההתבוננות על רבנות בכלל בישראל, כולל רבנות אורתודוקסית וקונסרבטיבית, ואביא עמדות שונות לגבי האתגרים העומדים בפני רבנות בישראל בזמננו. אביא גם ממצאים של מחקר על המסורתיים בישראל, ובמיוחד על יחסם של המסורתיים כלפי התנועה הרפורמית. הנושא הבא במבוא יהיה הכשרת רבנים בארץ ובחו"ל, נושא שלא נכתב עליו הרבה, כיון שכנראה אינו מעניין את הציבור הרחב ורק מעט חוקרים והוגים.

בחלקו השני של המבוא אציג את התכנית להכשרת רבנים רפורמים בישראל, ואת הרציונאל הפילוסופי והחינוכי שעומד מאחורי עיצובה. אסיים בתיאור המחקר היחיד שנעשה על תלמידי תכנית זאת.

האתגרים העומדים בפני הרבנות בישראל

ר"ר הם מיעוט קטן מאד בתוך ציבור גדול של רבנים בישראל. לפני שאתמקד ברבנות רפורמית, ברצוני להביא כמה דברים שנכתבו על רבנות בכלל. מה האתגרים העומדים בפני רבנים במדינה כיום? עד כמה הוגים ומנהיגים רבניים מרוצים מדמות הרב? עד כמה איתנה הקהילה הדתית האורתודוקסית ועד כמה ברור וציב מעמדו של רב הקהילה הזאת?

בסוף שנת 2222 יצא לאור גיליון מיוחד של המגזין "ארץ אחרת", אשר הוקדש לשאלה "איזו רבנות דרושה לנו"². המאמרים בתוכה הם מאמרי דעה קצרים, שכל אחד מהם נועד לייצג

² המאמרים אליהם אני מתייחסת כאן פתוחים לקריאה באתר של מגזין אחרת, דף גיליונות קודמים, גיליון 23. אין באתר מספרי עמודים המתייחסים למהדורה המודפסת.

זרם מסוים ביהדות וביחד הם מעבירים מסר על מורכבות הנושא. משה שנר מייצג בחוברת את הגישה החילונית. הוא מבטא התנגדות חריפה לרבנות: "המודל הרבני, שהיה לזו קיומו של עם ישראל במשך דורות רבים, הוא היום נטל על צווארו של עם ישראל, בניסיונו לבנות מדינת רווחה מודרנית ודמוקרטית" (שנר, 2222, ללא מספרי עמודים). שנר מנתח את מוסד הרבנות כמודל מנהיגות מנוגד לנבואה: בעוד הנבואה מתבוננת בהווה ומסיקה ממנה לגבי העתיד, הרבנות, לטענתו, מתבוננת בעבר ומסיקה ממנו לגבי ההווה. הוא מדמה את הרבנים כהולכים קדימה כשפניהם מוסבות לאחור והם עסוקים בחיפוש מקור הסמכות והאמת בעבר. שנר, המכיר היטב את ההתחדשות היהודית בקרב הציבור החילוני בישראל, אינו מתייחס כלל לאפשרות של רבנות ליברלית והוא פוסל את מוסד הרבנות מכל וכל כמודל למנהיגות מודרנית. עמדתו של שנר מדגימה לא רק את חוסר העניין של הוגים חילוניים במנהיגות רבנית, אלא גם את חוסר הנכונות שלהם להתבונן ולבדוק את הרלוונטיות של מודלים דתיים לחייהם ולמציאות הישראלית. (אעיר, שעמדתו זו מייצגת נאמנה גם את עמדת בני משפחתי מצד רון).

בהתכתבות אישית לאחרונה, כתב לי שנר:

אני מניח שבחיי הפרט יש מקום מכובד להדרכה רוחנית דתית למי שמבקש זאת לעצמו. ... הבעיה היא ברמת הנהגת הציבור; קודם כל בהיבט הפוליטי – נדרשת הפרדה גמורה בין הפוליטיקה לרבנות - אבל גם בהיבטים אחרים. כמדומני שנדרשת לנו הנהגה שגוזרת את צעדיה מראיה נכוחה של המציאות. בין עמדה זו של פיקחון ריאלי ובין העמדה הרבנית הגוזרת עמדות ומדיניות מטקסטים קדומים... ישנו ניגוד מהותי שראוי לחדד. ההבדל המהותי קיים גם אם כל אחד מאתנו יכול לראות סביבו רבנים (משני המינים) נחמדים ומנהיגים חילוניים לא נחמדים. המודל הרבני בכללו נבנה כמודל מנהיגותי שמשרת חברה נטולת ריבונות ושמוטת הכנפיים של אחריותה מצומצמת. המודל של הרבנות הרפורמית נבנה על מודל של מוטת כנפיים עוד יותר מצומצמת (כדי לפנות מקום לשותפות בחיי החברה הסובבת, המערבית). המודל הרבני מתאים כיום לחיי הפרט והקהילה המקומית, כרצונם החופשי של חבריה. הוא לא מתאים כמודל מנהיגותי לציבור לאומי. שם הוא מתכון לדיכוי ונבערות.

דברים אלה, המנוסחים אמנם באופן ידידותי יותר ומתירים פתח מסוים לרבנות להתגדר בו, מביעים עדיין עמדה נחרצת נגד מנהיגות רבנית ברמה הלאומית. בדיון על דת ומדינה הכרחי להבחין בין מימון המדינה לרבנות קהילתית ושירותי דת, לבין הבעת עמדה רבנית בסוגיות חברתיות ומדיניות ברמה הלאומית. איני בטוחה ששנר מודע להבחנה זו, כשהוא דורש הפרדה בין "פוליטיקה" ל"רבנות". מכל מקום, ההתנגדות הנחרצת לעצם המנהיגות הרבנית, החשדנות העמוקה כלפי כל רב בשל הניצול לרעה של הקשר בין המדינה לבין הרבנות האורתודוקסית, ועוד יותר, ההסתגרות בעצם ההגדרה לדת ככזו שתקועה בעבר ומחויבת בעיקר לו- כל אלה מבצרים עמדה מתנגדת מאד לרבנות. יש לקחת עמדה זו בחשבון כשר"ר

פונים אל הציבור החילוני³. יש לכך השלכות על השאלות שלי על זירות ההשפעה ועל קהלי היעד שר"ר צריכים להגיע אליהם.

יובל שרלו מייצג בחוברת את העמדה הדתית-ציונית (שרלו, 2222, ללא מספרי עמודים). הוא מתאר שינויים מפליגים שחלו בשלושה מעגלי ההתייחסות של הרב: באדם, במציאות חיו של עם ישראל ובעולם הכללי. שרלו לא משתמש בביטוי המסוים הזה, אבל ברור מדבריו שהוא מתכוון לשינויים הנובעים מן המודרנה והפוסט-מודרנה. שרלו מבטא בעקיפין מה שניתן לראות כתסכול ואכזבה מן ההתמודדות ההלכתית של הרבנים בדורנו. הוא עושה זאת כשהוא מעיר שלו היו חיים בתקופתנו גדולי הפוסקים מן הדורות הקודמים הרי שהם "היו פורצים ביצירתיות רוחנית והלכתית בהיקפים שלא יאומנו" (שם). אני קוראת באמירה זו הודאה בכך שיצירתיות מן הסוג הזה נדרשת עד מאד והיעדרה מעיד יותר מכל על כשלון להתמודד בהצלחה עם השינויים שתיאר. אבל שרלו לא לוקח על עצמו, בוודאי לא במאמר זה, להיות יצירתי מבחינה רוחנית או הלכתית. כך, הוא תובע מן הרב להיות "בן בית בעולם" ולהכיר את העולם המודרני על כל היבטיו ובכל זאת, פוסל הכשרת רבנים שיש בה גם לימודים אקדמיים. הוא מצפה מן הרב להיות "תלמיד חכם מובהק" ובכך להתמודד עם השינויים המפליגים ועם המציאות המורכבת שתיאר.

מתוך המאמר עולים שלושה יעדים ותפקידים שעל הרב לענות להם: אחד, שכנוע בני קהילתו להתקרב לעבודת ה' ולהיות נאמנים ל"ברית ההלכה שבין אלוהים לאדם" (כך במקור!). שניים, להיות מנהיג לבני הקהילה במובן הרחב, אפילו מורה-דרך לדור. שלושה, להיות מנחה הריטואל הדתי-הלכתי (היעד שרוב הרבנים מתגדרים ומסתפקים בו, לדבריו). גם הרב האורתודוקסי שרלו, המדבר על הצורך של הרב להיות אדם ליברלי, מתעלם מקיומה של יהדות ליברלית, לא-הלכתית. הוא אמנם קורא לרבנים להיות "בני בית בעולם" על מנת שיוכלו להתמודד עם השינויים המפליגים באדם, במדינה ובעולם, אבל הוא אינו מדגים גישה זו בעצמו (לו, למשל, היה קורא להוסיף מרכיב של השכלה כללית פורמאלית במדעי היהדות או בתחום אחר להכשרת רבנים, הייתי רואה בכך התמודדות אמיצה ופורצת דרך עם אתגרי המודרנה). בכל זאת, האתגרים ששרלו מציב לרבנות - השאיפה להוות מנהיגות לדור, והצפייה שהרב יפעל לקרב את האדם לאלוהים, שניהם משמעותיים גם לרבנות ליברלית.

דוד גולינקין מייצג בגיליון את התנועה הקונסרבטיבית. הוא מציב רשימה של 22 אפיונים של הרב האידיאלי בימינו: ירא שמים ושומר מצוות; בקי בתלמוד ובהלכה; בקי בכל ענפי חכמת ישראל; בעל השכלה כללית רחבה; להיות מעורב עם הבריות ולתקשר עם יהודים מכל

³ דוגמה אופיינית לעמדה זו אפשר לראות בתגובות של משפחות חילוניות להחלטת בתם/בנם ללמוד רבנות רפורמית. תלמידי ר"ר דיווחו על תגובות שליליות עד עוינות בקרב בני משפחה להחלטת לצאת ללימודים (Muszkat-Barkan, 2013).

הזרמים; דרשן מעולה; ציוני ששירת בצה"ל; מורה מעולה; יודע ומעז לבטא דעות גם אם אינן מקובלות על דעת מעסיקיו ("אבל לא יותר מדי", בניסוחו המאכזב של גולינקין).

גולינקין מסתפק ברשימה זו של עשרה תחומי תחומי ידע ותכונות אלה ובהבעת תקווה שיקום בארץ מכון להכשרת רבנים אורתודוקסים בעלי השכלה רחבה. הוא אינו מגדיר ציפיות, יעדים או שאיפות לתפקוד הרבנים. מן הרשימה הזאת עולה דמות של רב-טכנוקרט יותר מאשר רב-מנהיג. אין בה ביטוי לחזון או למאבק למענו. מצער לראות שאדם העומד בראש בית מדרש לרבנים מציג רשימה כזאת בתשובה לשאלה איזו רבנות דרושה לחברה הישראלית.

דוד ליברמן כותב באותו גיליון על מנהיגות רוחנית יהודית הנמצאת מחוץ לממסד הדתי והוא מכנה אותם "חצי רבנים" (ליברמן, 2222). מדובר בקבוצה מגוונת, הכוללת דתיים וחילוניים, נשים וגברים אשר:

"הגיבו לחלל הריק אשר נפער בין הרבנות לבין המציאות... הם דוברים את שפת הדור ושותפים לו בראיית עולמו; דפוס פועלתם אינם אוטוריטטיביים אלא דיאלוגיים. ברור לי שאנשים אלה יכולים למלא את תפקיד ההנהגה הרוחנית יותר טוב ממאיישיו הנוכחיים של תפקיד זה" (שם).

נראה כאילו נמצא מאגר המנהיגות היהודית הבא של החברה הישראלית! דא עקא, שהמשותף לקבוצה זו הוא שחבריה אינם מוכנים לוקחים את אחריות המנהיגות על עצמם ו"אינם לוקחים את עצמם ברצינות". זה נובע, לפי ליברמן, מחשש גדול מפני הממסד הרבני וגם מתוך רצון ליהנות משני העולמות – להיחשב כמנהיג בקהילה ובסביבה הקרובה, אבל גם להישאר קבוצה חוץ-ממסדית שמותר לה לבקר את הממסד ולא להתחייב בעצמה למנהיגות רשמית. ליברמן מגדיר את האתגר העומד בפני רבנות רלוונטית בימינו:

"הרבנים החדשים יוכלו לחלץ את עצמם מהמלכוד, אם יעמסו על שכמם את האחריות שהם חוששים ממנה, וייצרו רבנות אחרת: רבנות מדריכה ומכוונת, רבנות הדוברת את שפת המקום, רבנות רחבת אופקים אשר מקרינה ענווה ואמפתיה" (שם).

יש מקום לספק האם התיאור הזה מבטא באמת את הפתרון לקושי העיקרי שליברמן רואה באותם חצי-רבנים. הבעיה שהוא מתאר היא ההימנעות מנטילת אחריות ונקיטת עמדה, בעיקר בשל הנוחות שבישיבה על הגדר. ובכל זאת, הרבנות שהוא מצפה לה היא רבנות אישית מאד, אולי קהילתית. בוודאי אין כאן ביטוי לנטילת אחריות ציבורית והשמעת קול בזירה הלאומית.

נעמה קלמן מייצגת בגליון "ארץ אחרת" את העמדה הרפורמית⁴ (קלמן, 2222, ללא מספרי עמודים). היא מציבה כאתגר מרכזי לרבנים את "החיבוק של הטועים", כלומר, הזיהוי וההעצמה של אלה שהם underdogs בחברה, ולעשות זאת מתוך שאיפה לשלום, לשוויון, לסובלנות ולדו-קיום. היא קובעת שיסוד האמונה והיעוד של עם ישראל הוא לזרוע תקווה, בעיקר בקרב מי שסובלים מייאוש. הדרך לעשות זאת היא לבנות "קהילות מזמינות, מגוונות ופתוחות" ו"לפגוש אנשים במקום שהם נמצאים בו, לא לשפוט ולא להטיף, ולצייד אותם בכלים לעצב דרך חיים אחרת: דרך יהודית, ישראלית, ליברלית, דתית." הרבנים נדרשים, לדבריה, לשאוף ולפעול למען חברה צודקת ברוח חזון נביאי ישראל ולהתמודד עם האתגרים שמציבה החברה המודרנית בישראל בפני המסורת. אתגר נוסף שהיא מעמידה בפני הרבנים הוא להגביר את הכמיהה לאלוהים בקרב אלה הפועלים למען חברה מוסרית וצודקת יותר מתוך גישה חילונית. קלמן מתארת במאמרה את אכזבתה העמוקה מן התפקוד של הרבנות האורתודוקסית בישראל, ובמיוחד את האופן בו היא מתייחסת לאחר, כל "אחר" שהוא. היא כותבת:

"מול הממסד הרבני המתקרנף דרושה היום רבנות מוסרית-מהפכנית ברוחם של עמוס וירמיה. מול הממסד המשפיל והמתנכר דרושה רבנות פתוחה, קשובה וסובלנית, ברוחו של הלל" (שם).

הקריאה הזאת של קלמן באה לידי ביטוי גם בדברים שהשמיעה בראיון שערכתי איתה (ומובאים להלן). אבל מעל הבמה של "ארץ אחרת" היא מהדהדת בעוצמה מיוחדת, על רקע האופקים הצרים שמציעים לרבנות שנה, שרלו, גולינקין וליברמן. קלמן, דיקנית ההיברו יוניון קולג' בירושלים, מזכירה לקוראי המגזין שרבנות היא קודם כל מנהיגות מוסרית שיש לה תפקיד חברתי לאומי.

לפני שנתיים יצא לאור ספר העוסק ברבנות בחברה האורתודוקסית בישראל. בשני כרכי הספר, בעריכת ידידיה שטרן ושוקי פרידמן, מובאים מאמרים מעמיקים על היבטים שונים של הנושא. מאכזב לראות שדיון כל כך רחב ברבנות ישראלית מתעלם לחלוטין מרבנות לא-אורתודוקסית במדינה. ובכל זאת, יש מה ללמוד ולקחת משם גם לדיון כאן.

שטרן עצמו כותב על "הרבנות כמנהיגות רלוונטית" והוא מתייחס להקשר של קיום במדינת ישראל וחיים דתיים בקרב ציבור חילוני. הוא פותח באמירה היסטורית על חשיבות הרבנות כמנהיגות העם היהודי:

"זה למעלה מאלף שנים משמשים רבנים כמנהיגי העם היהודי. הקיום המתמשך בתנאי גלות, בפזורה, ללא מסגרת ארגונית כוללת-חברתית, פוליטית או דתית-

⁴ יש לציין כי נדיר מאד לראות שילוב וייצוג שווה של נציגות רפורמית בשיח הישראלי, גם כשהוא עוסק בנושאים דתיים. במבי שלג, עורכת כתב העת, עשתה את מה שאינו מובן מאליה בישראל, נתנה במה שווה לכל אחד מהזרמים והציגה את כל הרבנים בתוארם, כולל הרב קלמן.

שאליה היו היהודים יכולים לשאת את עיניהם, העצים את חשיבותה של ההנהגה המקומית, הקהילתית. כחלק מהנהגה זו... שירתו הרבנים את העם היהודי והיו גורם מרכזי ביותר בשימורו הפיזי והרוחני" (שם, עמ' 19).

השאלה שבוחן אותה שטרן היא "האם רבנים עדיין רלוונטיים כמנהיגים בדורנו?" (שם, עמ' 82). ניתן בהחלט להרחיב את שאלת המנהיגות הרלוונטית גם לגבי ר"ר. חלק מהתמודדותו של שטרן עם השאלה הוא ייחודי למצב של רבני הציונות הדתית, אבל חלקים ממנה מאירים באור נוסף גם את הרבנות הרפורמית. שטרן מונה מספר מאפיינים של המציאות כיום אשר גורמים לערעור הרלוונטיות של מנהיגות רבנית.

ראשית, העידן פוסט-מודרני מעלה סימן שאלה על כל מנהיגות אידיאולוגית. מנהיגות נוצרת בדרך כלל סביב רעיון, אידיאל או חזון. אבל כיום:

"דיבור ערכי מתקבל בפקפוק; הצהרות אידיאולוגיות נתקלות בחשדנות והכל זונחים את סימני הקריאה ונוהים אחר סימן השאלה. באקלים שכזה משימת ההנהגה מאתגרת במיוחד. אם מנהיגות, על פי הגדרתנו, היא תלוית חזון, כיצד תוכל להתממש כאשר המונח 'חזון' נתפס, ברבים, כארכאי? אם המנהיג אמור להישען על סמכויות, כיצד יתפקד בסביבה שבה הלעג לסמכות הוא מרכיב יסוד בהווה הציבורית?" (שם, עמ' 82).

שנית, הרבנות הקהילתית התבססה והתעצמה בחברה יהודית שבה הקהילה הייתה מסגרת החיים הטבעית, אך כיום החליפה המדינה את הקהילה בחלק גדול מתפקידיה. "הקהילה ממשיכה לספק הקשר חברתי ולעיתים גם רוחני לחבריה, אך משהתבטלו שאר הקשרי תפקודה ההיסטוריים, פחת גם מעמדו של הרב כמנהיג קהילתי" (שם, עמ' 85).

במאמר אחר בספר, דוד ביגמן מתאר את התפוררות מוסד הקהילה וכותב כי בימינו כמעט ולא מתאפשר "קיום של קהילה יציבה בעלת אפיון גיאוגרפי ו'סדר יום' קבוע ומוגדר כנהוג בקהילות הקדומות" (ביגמן, 2222, עמ' 222). הוא מתייחס לקהילות נושא או מוצא, המתקיימות בלא קשר לסמיכות גיאוגרפית ולקהילות ווירטואליות, וכותב כי קהילות אלה "מפוררות את מושג הקהילה הישנה, המרוכזת סביב בית כנסת משותף או חולקות אזור מחיה" (שם, שם). ביגמן כותב על הנושא בעיקר בהקשר של היחלשות הפסיקה ההלכתית, אבל יש לכך השלכות גם על היבטים אחרים של עבודת הרב הקהילתי.

הדברים תקפים בוודאי גם לגבי הציבור החילוני ומעלים סימן שאלה על מנהיגות בקרב. מה ההשלכות של ירידת מעמדה וחשיבותה של הקהילה הגיאוגרפית, עד כדי התפוררותה ממש, על הירידה בצורך ובחשיבות של מנהיגות קהילתית כלשהי? אם הדגם של הקהילה היהודית המסורתית מאבד מתקפותו עבור אוכלוסיות הנפגשות באופן קבוע בבית כנסת מקומי, עד כמה מוצדק המאמץ להקים קהילות המבוססות על פעילות בית כנסת רפורמי, שאנשים מגיעים אליו באופן עוד יותר ספוראדי? שאלות אלו יהדהדו בהמשך העבודה.

שטרן מנתח את האתגר שמעמידה התרבות הליברלית המערבית, שבתוכה חי קהל היעד העיקרי של מאמרו, וכותב "התרבות הליברלית היא ללא ספק ה'אחר' המשמעותי ביותר עבור יהודים דתיים. היא מוצעת, קורצת ומפתה, בכל דרך שהיא" (שטרן, 2222. עמ' 92). הוא פונה לרבני הציונות הדתית וקורא להם להתמודד בגלוי עם האתגרים שמעמידה בפניהם התרבות הליברלית⁵. הקריאה הזאת מבטאת אכזבה מכך שעד כה רבנים אלה לא התמודדו עם אתגר זה. מנקודת ראות דתית-ליברלית, זה האתגר, בהא הידיעה, של רבנות כלשהי. שאלה שאחזור אליה, היא עד כמה צריכים ר"ר לבטא, לייצג ולפתח את ההתמודדות שלהם עם אתגר זה.

שטרן מוסיף ומתאר את הציפיות של בני הקהילה הדתית מן הרב ומסמן את סוגי התפקידים הרבניים העיקריים: רב של חסד (טיפול אישי ומשפחתי בתחום הרווחה, הנפש וקשיים חברתיים שונים), רב של טקס (טקסי מעגל החיים עבור הקהילה שלהם וגם עבור ציבור רחב יותר), רב כמנהיג (במיטבו, הרב הוא דמות מופת, בעל סטאטוס בתוך הקהילה ולפעמים אף מחוץ לה), אינטלקטואל (מורה ופוסק הלכה ולצורך זה- לומד תורה כל חייו), איש רוח (כדי לעורר חוויה רגשית בקרב הקהילה, בעיקר- אבל לא רק- באמצעות דרשות ולימוד), והרב כאידיאולוג (מתווה חזון ודרך בתחומים רחבים עבור הקהילה). אמנם, הוא מודה, לא כל רב מעוניין ומסוגל לעמוד בכל הציפיות האלה, אבל "האינטואיציה הדתית הבסיסית מסתכלת עליו כעל מי שיכול וצריך לתפקד בכל אחת משש קטגוריות הפעולה גם יחד" (שטרן, 2222, עמ' 98). ובכל זאת, לטענתו, כל עוד רבנים יידרשו כולם לבצע את כל המשימות הרבניות, הם לא יוכלו להתפנות למנהיגות ממלכתית ולהתמודדות רצינית עם שלושת האתגרים הגדולים של זמננו- המדינה היהודית, החילוניות והתרבות הליברלית. בעיניו ההתמודדות הזאת היא המשימה הלאומית החשובה ביותר, שהרבנים שמטו אותה מעל כתפיהם.

נדמה לי שלמעט פסיקת הלכה, כל הציפיות האלה מרב אורתודוקסי רלוונטיות גם כלפי רבנים לא-אורתודוקסיים. שטרן ממחיש בהמשך את הקושי העצום לעמוד בכל הציפיות האלה בבת אחת וקורא ליצירת התמחויות ברבנות. הקריאה שלו לרבנים לקחת את "נטל האחריות הלאומית" על עצמם היא החשובה ביותר גם לר"ר. קריאה זו מוצאת הד ובטיי מעשי בדבריו של הרב גלעד קריב, בהמשך העבודה.

ביגמן מציע לחזק את מעמד הרב דווקא על ידי יצירת מודל של הגברת הפסיקה ההלכתית המקומית – קהילתית, אבל כזו שנעשית בשיתוף של חברי קהילה יודעי תורה והלכה (ביגמן,

⁵ הקריאה הזאת מעלה מחשבה על האתגר העומד בפני ר"ר להתמודד עם האחר- מבחינת רבים מאיתנו- הדתי שומר המצוות. אולי הגיע הזמן לברר ולהגדיר את יחסינו לעולם היהדות הדתית באופן מעמיק וכן. עד כמה העולם הזה הוא בן ברית לנו? עד כמה מוטלת עלינו האחריות למצוא דרך לשיחה, לימוד ושיתוף פעולה עם העולם הזה? האם די לנו בכך שמן הצד השני לא נפתחת דלת מזמינה? אולי גם עלינו מוטלת האחריות ליזום קשר, לחפש דרך ובעיקר ערוץ תקשורת עם מנהיגות מקרב הציבור הציוני שומר המצוות?

2222). הוא טוען שהמודל הזה, הנע בין קוטב של הגברת סמכות הרב לקוטב של התנהלות דמוקרטית יותר בקהילה, הוא אשר, לדבריו:

"יעצים את סמכותו של הרב כמי שמנצח על השיח ההלכתי בקהילה ומוביל אותו, ייתן מענה לתלמידי החכמים ולבוגרי הישיבות שבקהילה, יאזן ויעמיק את פסיקותיו של הרב ושל 'ועד החכמים' הפועלים עמו... ירבה את השיח הפנים-קהילתי מתוך ניסיון לגבש ולייצב את מוסד הקהילה על בסיס שיח הלכתי זה"⁶ (שם, עמ' 229).

ייתכן שהרעיון הזה יכול להצליח בקהילות שבהן להלכה מעמד סמכותי ופסיקות הלכתיות מחייבות את הקהילה ויכולות להוות דבק מחבר בין חברה וחברותיה. הצעה זו לחלוטין אינה ישימה עבור קהילות שאין בקרבן מחויבות כלשהי להלכה. אבל יש משהו חשוב ללמוד מהצעתו זו של ביגמן. בעצם הוא מציע לחזק את המנהיגות הרבנית דרך שיתוף ומעורבות של חברי קהילה בפעילות שהיתה בעבר נחלתו הבלעדית של הרב. אם נזכור שביגמן מקוון על התפוררות הקהילה, נבין את חשיבותה הגדולה של הצעתו. חיזוק מעמדו של הרב יכול לבוא, לשיטתו, רק דרך חיזוק מעמדה של מנהיגות בתוך הקהילה, כיון שהיא בהא תליא. גם מהות ההצעה- יצירת דיאלוג למדני כדרך להעצים את המנהיגות הקהילתית, מתאימה מאד לקהילות רפורמיות.

בהמשך הספר, יהודה ברנדס מתאר גם הוא את עומס התפקידים והציפיות מרבנים בזמנו (ברנדס, 2222). הוא כותב על המשמעויות השונות, כמעט מנוגדות, של המילה רב בעיני אנשים שונים: "אין שום מערכת מוסכמת המגדירה את התפקיד, את הדרישות או את הכישורים הנצרכים לנשיאה בתואר רב או למילוי תפקיד הכרוך בו" (שם, עמ' 298). הוא מונה שורה ארוכה של תפקידים רבניים ומסביר עד כמה הדברים מורכבים יותר בעידן הנוכחי. כפתרון למה שהוא מכנה "מבוכת הרבנות", הוא מציע בפשטות לסמוך על השוק החופשי:

"אין צורך להגדיר מיהו הרב המושלם, והמשימה 'עשה לך רב' אינה מחייבת אפילו את היחיד להגדיר לעצמו רב אחד שיענה על כל הדרישות הצפויות לו מרב... מצא לך את הרב המתאים להשיב על שאלתך ולסייע לך בבעיה המסוימת שאתה נצרך לה. אינך חייב למצוא חכם יחיד כולל יודע כל, שיכול לספק את כל מחסורך בכל התחומים... יש לבדוק, להשוות ולמצוא את האדם הראוי. בכך קיים כראוי את הוראת חז"ל 'עשה לך רב' " (שם, עמ' 345)

⁶ בהמשך הספר מובאת גישה הפוכה לגמרי במאמרה של גילי זיוון (מבצרי), "עליית מעמדו ל הרב בקהילות ציוניות-דתיות בעידן הפוסט – מודרני", (בתוך שטרן ופרידמן, 2222, עמ' 243-222). בסיכום מאמרה כותבת זיוון, תוך שהיא מצטטת את אליעזר גולדמן: "בהיותנו יצורי אנוש עלינו לזכור כי הבריחה אל פסיקה מכריעה וסופית 'יודעת כל' אינה אלא אשליה, כי 'אי הוודאות שייכת לתנאי היסוד של המצב האנושי'... ניסיונות להשתחרר מאי-וודאות זו, גם אם מניעים מובנים... (הם) לא רק אשליה אנתרופולוגית, אלא גם יהירות דתית" (שם, עמ' 243).

ברנדייס קורא, בעצם, להקל את הציפיות הכה-מרובות מן הרבנים ורואה היבט חיובי במגמה (הקיימת בציבור האורתודוקסי בארץ) לפנות לרבנים שונים עם שאלות הלכתיות מגוונות. אפשר לראות דמוקרטיזציה בדיאלוג שהפונים מקיימים עם יותר מרב אחד. בוודאי שבמצב הזה מתערערת הפרדיגמה המסורתית של הרב הסמכותי האחד, היודע-כל ובעל הסמכות ההלכתית המוחלטת. אבל ניתן גם לראות בגישתו של ברנדייס אזלת יד וחוסר תקווה לנהל את משבר הרבנות. לא הייתי שמה את המילים האלה בפיו, אבל אקח את הצעתו לקצה האבסורדי, לפיו יכול להיות שרבנים ילמדו שיווק, מיתוג ופרסום, כדי למצב את עצמם טוב יותר באותו שוק צרכנים בו הם מתחרים על תשומת לבו של הלקוח. אני חושדת ברב ברנדס שזו גישתו, אבל ניתן לראות בהצעתו השלמה עם מצב קיים. לצערי, אני בטוחה כלל ועיקר שהתיאור הזה – של אווירת שוק חופשי – נכון רק לגבי רבנות אורתודוקסית.

סקירה זו של עמדות כלפי הרבנות, ובעיקר זו האורתודוקסית, לא תהיה שלמה ללא התייחסות לניצנים ראשונים של שינוי המגמה המתוארת על ידי שרלו, שטרן, ברנדס ואחרים. בשנים האחרונות מתגבשת קבוצה של מנהיגים ומנהיגות מתוך הציבור הדתי-ציוני אשר הקימה ארגון בשם "בית הלל: הנהגה תורנית קשובה"⁷. באתר שלהם הם מצהירים, בין השאר:

"אנו מביטים בעין יפה על עולם המודרני ועל חידושי. בהתפתחויות החדשות בתחומי החברה, המדע, הטכנולוגיה והתרבות יש טוב וגם רע. אנו מסרבים להתנכר להתפתחויות הללו. דרכנו היא לברור את הטוב מתוך הרע. לדעתנו, לימודים כלליים הם חיוניים לבניין אישיותו של יהודי מאמין בדור הזה. אנו מסורים למדינת ישראל, וסבורים שהמשך קיומה ושגשוגה חיוני להתפתחותו של עם היהודי. אנו מסתייגים מההתקפות כנגד החזון הציוני, שבאות מכיוונים שונים בחברה הישראלית. אנו סבורים שהרעיונות שאנו מציגים מקובלים על רוב הציבור הדתי, שהוא שותף מלא למדינת ישראל ולחברה הישראלית. אנו שואפים להשמיע ברמה את קולו של הרוב הדומם.

חז"ל לימדונו שחכמי "בית הלל" נהגו בענווה ובכבוד גם כלפי יריביהם הרעיוניים. אף אנו מקבלים על עצמנו שיח של הקשבה ופתיחות, גם כלפי קולות שאיננו מזדהים עמם, תוך מתן ביטוי לדרכנו בלימוד התורה ובהפצתה. אנו רואים עצמנו חלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית. אמנם, יש לנו ביקורת על התנהלות המרחב הציבורי בישראל, אך אנו מביעים ביקורת זו מתוך אהבה והזדהות. ייעודנו הוא לרומם את החברה הישראלית - מבפנים, ולא מבחוץ. חז"ל לימדונו שחכמי "בית הלל" נהגו בענווה ובכבוד גם כלפי יריביהם הרעיוניים. אף אנו מקבלים על עצמנו שיח של הקשבה ופתיחות, גם כלפי קולות שאיננו מזדהים עמם, תוך מתן ביטוי לדרכנו בלימוד התורה ובהפצתה. (<http://www.beithillel.org.il/about.asp>)

הדברים האלה מבטאים התנערות לפעולה, מצד מנהיגות רבנית שאינה מוכנה להמשיך ולהסתפק בעשייה הקהילתית השגרתית, אינה מוכנה להמשיך במצב בו קולות רבניים

⁷ ברצוני להודות לדבורה עברון על שסיפרה לי על ארגון בית הלל, בו היא פעילה.

נשמעים בציבור הרחב רק בכיוון גזעני ולוקחת על עצמה להתמודד עם אתגרי המודרנה באומץ ומתוך נאמנות לדרך המתינות, שנזנחה על ידי המנהיגות הרבנית האור' הדורות האחרונים. ביטוי לדברים נמצא גם בראיון עם דבורה עברון, בהמשך העבודה. מבחינת הרבנות הרפורמית, שינוי זה הוא מבורך ומשמעותי ומציב אתגר מחודש לזהות שותפי-אמת מתוך מנהיגים אלה ולפעול יחד איתם בזירה הציבורית.

הציבור המסורתי והתנועה הרפורמית בישראל

כיון שעבודה זו מבקשת לשרטט את האתגרים העומדים בפני הרבנות הרפורמית בחברה הישראלית, חשוב להתייחס גם למעמדה בקרב הציבור המכונה "מסורתי"⁸. ברצוני להתייחס למחקר מרתק, שערך יעקב ידגר על הציבור המכונה "מסורתיים", ובעיקר על יחסם של המסורתיים לתנועה הרפורמית (ידגר 2222). ניתן היה לצפות, שכיון שהרפורמה מהווה דרך ביניים בין הדתיות האורתודוקסית לבין החילוניות, הרי שהציבור היהודי-ישראלי המכונה מסורתי הוא קהל יעד טבעי עבורה. אם אכן כך הדבר, הרי שנכון יהיה אם ר"ר יפנו את מרצם לפעולה בקרב ציבור זה. אבל ממחקרו של ידגר עולה תמונה שונה. המרואיינים שלו מגדירים עצמם כמסורתיים, הממעטים לפנות אל הרב, אבל מכבדים את הרב ומייחסים חשיבות עקרונית לתפקידו בקהילה היהודית. חשוב להם שהרב שלהם יהיה אורתודוקסי למרות שהם עצמם מקיימים רק חלק מתוך המצוות, על פי בחירה אישית. תפקיד הרב, כפי שמציג אותו ידגר,

"יכול להתמצות בתואר 'יועץ ומנחה'. על הרב... לשמש כיועץ שאינו כופה את עצתו. ראוי לו שישא עצה ויציע את הדרך הנכונה (לדעתו), שיתווה את תכניתה, אבל שלעולם לא יהיו לכפות אותה על קהל" (שם, עמ' 325).

תפקיד הרב לשמש מודל ראוי של היהדות, כלומר לקיים את כל המצוות, אבל בשום פנים ואופן לא לדרוש זאת מאנשים אחרים וגם לא לגנות אותם על כך שאינם מקיימים מצוות. את עמדותיו על הרב להביע בזירות ובמתינות, תוך כבוד לאדם האחר.⁹

ידגר המשיך ובדק את יחסם של המסורתיים לתנועות הליברליות ולרפורמה שהן מבצעות ביהדות. הוא כותב: "יחסם של המרואיינים לתנועות היהודיות שמיסדו רפורמה רחבת היקף בהלכה ובפרשנותה הוא מסתייג, ביקורתי ושליילי" (שם, עמ' 332). רבים מן המרואיינים מעוניינים ברפורמה בהלכה (דוגמה אופיינית היא תביעתם שתותר הדלקת אור בשבת), אבל הם רוצים שאת התיקונים בהלכה יעשו רבנים אורתודוקסיים, שסמכותם בתוך קהילתם אינה

⁸ ידגר מתייחס אל המסורתיות כדרך להתמודד עם המציאות המודרנית, כולל תופעת החילוניות הישראלית, שבמהותה נאמנות למסורת היהודית תוך העמדתה לבחינה, לרפלקסיה ולביקורת. לטענתו חלקם של מי שמזדהים כמסורתיים עומד על 35% מכלל האוכלוסיה היהודית בישראל (מתוך המבוא לספר).

⁹ כך למשל, המרואיינים של ידגר הדגישו שלרב אסור להתעסק ב"פוליטיקה" ובכלל להתרחק מן התחום הציבורי. רבים מהם התייחסו לרב עובדיה יוסף בשלילה וביקרו קשות את מעורבותו בפוליטיקה ובמיוחד את ההתבטאויות הקשות והפוגעניות שלו כלפי מי שאינם מקיימים את כל המצוות.

מוטלת בספק. הם אינם מוכנים לקבל את הרפורמה הקיימת כלגיטימית. ידגר מסביר את הגישה השלילית הזאת לתנועות הליברליות בכך שקיים ריחוק סוציולוגי בין המסורתיים לבין התנועות הליברליות) הוא מדגיש שרוב המסורתיים אינם מבחינים בין התנועה הקונסרבטיבית לתנועה הרפורמית).

"התנועות הלא-אורתודוקסיות אינן נגישות למסורתיים, והמסורתיים מצידם לרוב אינם מבקשים להתקרב אליהן... לאורו של ריחוק זה, עולה יחסם של המסורתיים אל הקונסרבטיבים והרפורמים כטעון בחוסר הכרה וידיעה." (שם, עמ' 9-338).

לעניינה של עבודה זו, התיאור של ריחוק סוציולוגי מציב אתגר לרבנים רפורמים, כיון שמרחק ניתן לקיצור ולגישור. סביר גם להניח שכלל שהזמן עובר, יותר ישראלים בכלל נחשפים לטקסים ולפעולות רפורמיות ומה שהיה קודם בלתי מוכר, יכול לקבל פנים ושם. בנוסף לכך, יש אפשרות לעשות מאמצים מכוונים להגיע לקהל הזה, אבל, כותב ידגר, הקשיים של המסורתיים עם הגישה הרפורמית ליהדות לא מסתיימים במרחק הסוציולוגי.

לטענתו, המסורתיים רואים את התנועות הלא-אורתודוקסיות כמי שאיבדו את האוטנטיות היהודית והם "המציאו דת חדשה". גם מרואיינים שדיברו על הצורך ברפורמה בהלכה, לא התייחסו ברצינות לרפורמה הקיימת. היא עוררה בהם התנגדות ואפילו גיחוך.

"הקו המבדיל הברור ביותר שמותחים המסורתיים בינם לבין התנועות הלא-אורתודוקסיות הוא זה הנוגע ליחס אל העבירה על ההלכה. גם אם המסורתי, כמו הרפורמים והקונסרבטיבים, מפר ביודעין את מצוות ההלכה, הרי הוא, בניגוד אליהם, אינו מבקש לתת לגיטימציה הלכתית, יהודית-מסורתית, לעבירה. המסורתי, בניגוד ללא-אורתודוקסים אחרים, אינו מבקש להציג את עצמו כמי שעושה את "הדבר הנכון" מבחינה יהודית-הלכתית" (שם, עמ' 343).

מה שמפריע למסורתיים ברפורמה הליברלית היא דווקא המודעות והשיטתיות שלה. אין להם בעיה עם אי-קיום מצוות באופן ספוראדי ואישי, אבל מפריע להם שינוי שיטתי ומעמיק בהלכה. בדומה, אין להם בעיה עם שינויים גדולים במרחב הפרטי, אבל יש להם בעיה עם שינויים במרחב הציבורי (כמו להדליק חשמל בבית הכנסת בשבת). לכן, מבחינת מסורתיים רבים, הרפורמים נחשבים לקיצוניים ולשונים מהם במובהק. גם השוויון המגדרי, נושא מרכזי עבור התנועות הלא-אורתודוקסיות, מהווה חציית קו אדום מבחינת המסורתיים. "המסורתיים נדמים כמציבים חומה וירטואלית שתגן עליהם מפני הסכנה הטמונה במתן ההכשר הכמו-הלכתי למה שהם רואים ככפירה בעיקרי היהדות; והשוויון המגדרי בבית הכנסת הוא מהבולטות שבכפירות אלו" (שם, עמ' 352).

מתיאורו של ידגר עולה שהציבור המסורתי, ככלל, אינו פתוח ואינו מוכן לבחון ולנסות את היהדות הרפורמית. אין לזהות את הציבור הזה עם בני עדות המזרח באופן מוחלט, אבל לדברי ידגר, אלה מונים כ-82% מהציבור המסורתי בישראל. המסקנה העולה מקריאת

הדברים מסבירה את המציאות לפיה שציבור זה אינו קהל יעד מובהק עבור רבני התנועה הרפורמית. עם זאת, ניתן לקוות שעם הזמן ועם החשיפה הגוברת של הציבור הישראלי לטקסים ולתפילות של רבני התנועה, תגבר ההיכרות ואיתה אולי יבוא שינוי בהתנגדות הנחרצת ושלילת היהדות הרפורמית. דוגמה להשפעה כזו של ההיכרות אפשר לראות בסיפור ששמעתי מפי מיכל מושקט-ברקן על נערה שביקשה לעבור בת מצווה בבית כנסת רפורמי ואביה המסורתי אמר לה "על גופתי המתה את תיכנס לבית-כנסת רפורמי!" אבל כשאחיה הצעיר הגיע לגיל בר-מצווה, האבא לקח אותו לשם ואחר כך, באופן טבעי, עשו שם גם בת-מצווה לאחות הקטנה.

הנושא הזה רלוונטי לענייננו כיון שהוא מעלה שאלה האם לכוון ר"ר לקהל היעד המסורתי. הן המחקר והן הסיפור האנקדוטאלי מדגישים את הצורך של הר"ר להכיר יותר את הציבור המסורתי ואת נקודת הראות המיוחדת לו.

מה ניתן ללמוד מתכניות הכשרה אחרות לרבנות?

מעט מאד נכתב על הכשרת רבנים ועוד פחות מזה על הכשרת רבנים ליברליים בישראל. הנושא הזה אינו מעניין כלל את העולם החילוני (כפי שניתן לראות, למשל, במאמרו של שניר, 2222) וכמעט שאינו קיים כנושא בעולם האורתודוקסי. גם בעולם של הדתיות הליברלית נושא זה אינו זוכה לתשומת לב רבה של חוקרים או הוגים. יוצא דופן הוא הספר "מברסלאו לירושלים בתי מדרש לרבנים: פרקי מחקר והגות", שיצא לאור בשנת 2229 בהוצאת מכון שכטר למדעי היהדות (המוסד המכשיר רבנים קונסרבטיביים בישראל), העוסק בהכשרת רבנים בעיקר בהיבט היסטורי, אבל מביא גם תיאורים אישיים של בוגרי המוסד. לפני שאציג כמה מן הדברים שנכתבו בו, ברצוני להביא סקירה קצרה של בתי-המדרש לרבנים.

אפתח ברשימת בתי-מדרש להכשרת רבנים (להבדיל ממסורת הסמכת בוגרי-ישיבות לרבנות ודיינות) אשר נוסדו באירופה ובארה"ב במאה ה-29. בשנת 2854 פתח זכריה פרנקל את הסמינר היהודי התיאולוגי, אשר נועד להכשיר רבנים ליברליים, בברסלאו, פולין. היה זה המוסד הראשון ששילב לימודים כלליים, בעיקר מדעי-היהדות, עם תכנית הלימודים המסורתית של רבנים-ש"ס ופוסקים¹⁰. כעבור 28 שנה נפתח "בית הספר הגבוה למדע היהדות" בברלין בהנהגת אברהם גייגר ומוריץ לצרוס. מוסד זה נועד להכשיר רבנים לתנועה הרפורמית. שנה אחת מאוחר יותר, בשנת 2812, פתח עזריאל הילדסהיימר את הסמינר

¹⁰ ש"ס ופוסקים – ביטוי המכוון להיכרות מעמיקה קודם כל עם הספרות הרבנית-הלכתית שנוצרה לאחר חורבן בית שני: המשנה, התלמוד ומדרשי ההלכה (ש"ס'~). אבל עוד יותר מכך, לפרשנות שנכתבה על מקורות אלה על ידי "הראשונים" "האחרונים", לספרות הפסיקה שנכתבה, ולספרות השאלות ותשובות עד ימינו אלה (ש"ס'~). בישיבות האורתודוקסיות זהו גוף התוכן העיקרי הנלמד. על חלקים מוגדרים בגוף הידע הזה נבחנו בוגרי הישיבות המבקשים לקבל הסמכה לרבנות או לדיינות.

הראשון לרבנים אורתודוקסיים, אשר שילב בתכניתו לימודים כלליים. אל שלושה בתי-מדרש אלה, הצטרפו מאוחר יותר בתי-המדרש שהוקמו בארצות הברית: HUC -ההיברו יוניון קולג' הרפורמי, שייסד יצחק מאייר וויס ב-1825, בעיר סינסינטי. JTS - הסמינר היהודי התיאולוגי האמריקאי, מוסד קונסרבטיבי אשר נוסד ב-1886, כמעט נסגר ונפתח בפעם השנייה, בהובלת סלומון שכטר, בשנת 1922, בניו יורק. (הסמינר של הילדסהיימר הוא המוסד הראשון והאחרון שכיוון להכשיר רבנים אורתודוקסיים)¹¹.

מעניין לראות באיזה אופן הקמת הסמינר האורתודוקסי בברלין נועדה לענות על הצרכים של היהדות בגרמניה ומחוץ לה באותה תקופה. אסף ידידיה כותב שהילדסהיימר הקים את הסמינר כתגובת נגד להקמת המוסד של גייגר ולצרוס (ידידיה, 2229). הילדסהיימר הגיע למסקנה

"שהקמתו של סמינר לרבנים אורתודוקסי ועצמאי, המסוגל להתחרות במוסדות האחרים, היא עניין דחוף 'שעל איחור בהקמתו אף בשעה אחת יש לתת את הדין, נוכח ההתקפות העזות מכל הצדדים על דתנו הקדושה'" (שם, עמ' 228). הנימוקים של הילדסהיימר לפתיחת הסמינר האורתודוקסי כוללים את "האווירה הרוחנית השוררת בברלין... כיון שהמוסד בראשות גייגר הוא מוקד של כפירה באמונה ובערכי המסורת" (שם, עמ' 229).

עולה מן התיאור הזה שהסמינר הזה לרבנים הוקם בעיקר כתגובת נגד לביה"ס הגבוה וכנראה נועד לעצור את הסחף והמשיכה של מועמדים מתאימים מתוך הציבור האורתודוקסי אל המוסד הליברלי.

במילים אחרות, הסמינר הזה, שהיה פעיל עד שהנאצים סגרו אותו בשנת 1938, הציב לבוגריו כיעד עיקרי את חסימת התפשטות הרפורמה בתוך יהדות גרמניה בכלל וברלין בפרט. כיון שהיתרון הגדול של ביה"ס הרפורמי לרבנות היה בשילוב מדעי היהדות בתכנית, חולל הילדסהיימר מהפכה משלו (שלא לומר רפורמה) כשהצליח לייסד ולנהל מוסד אורתודוקסי שהציע שילוב דומה. ידידיה עוסק במאמרו ביחסים שבין בית המדרש הזה לבין המנהיגות הליטאית. הוא מתאר את החשדנות של הליטאים כלפי מדעי-היהדות וטוען שבשלב מסוים, בתחילת המאה העשרים, היו בין הרבנים הליטאיים כאלה שקבלו את הרעיון היסודי של הסמינר ואפילו שיתפו איתו פעולה. אבל ידידיה מסכם את מאמרו וכותב:

"בסופו של דבר גברה המגמה החשדנית, וזו לא רק סייעה למנוע את העברת הסמינר לרבנים לארץ ישראל (ערב חורבן יהדות גרמניה, א.ר.ס.) אלא קבעה את אופיו המובהק של עולם הישיבות האורתודוקסי שלאחר השואה, הן בארץ ישראל והן בארצות הברית – עולם שאין בו מקום, לעת עתה, למוסד כדוגמת המוסד לרבנים" (שם, עמ' 248).

¹¹ כיום יש בתי-מדרש לרבנים רפורמים גם בארגנטינה, באנגליה, ולאחרונה נפתח אחד בהולנד.

האם יהיה זה מופרך להניח שסירובה של ההנהגה האור' ליצור המשך לסמינר של הילדסהיימר מבטא את תחושתם שהוא לא הצליח לענות על היעד הראשוני העיקרי שלו- להוות משקל כנגד לרפורמה ולעצור את התפשטותה?

במאמר אחר באותו ספר, יוסי טרנר מתייחס למוסד הראשון שהוקם במאה ה-29 כדי להכשיר רבנים- בית המדרש לרבנים שיסד זכריה פרנקל בברסלאו (טרנר, 2229). טרנר מסביר את מניעיו של פרנקל:

"הוא לא ייסד בית מדרש לרבנים כדי להמשיך את דרכה של תנועה קיימת, אלא הוא הבין כי היהדות המסורתית חשה מבוכה לנוכח רוח הזמן, ואברהם גייגר וחבריו מצד אחד ושמשון רפאל הירש מצד אחר לא הציעו דרך שיכולה לייצג את אותה יהדות מסורתית שעמדה לנגד עיניו... הבעיה הייתה חיזוק תודעת המסורת בקרב היהודים שעדיין נאמנים לה באופן שלא תיווצר סתירה בינה לבין אורחות החיים של התקופה..." (שם, עמ' 1-326).

אבל טרנר מבהיר כי בימינו

"האתגר העומד בפנינו כבר אינו שימור היהדות לנוכח התרבות המודרנית, כי אם חידוש הרצון להמשיך את הקיום היהודי. **החברה זקוקה לתלמידי חכמים בעלי ידע ומיומנות על מנת לעצור את הניכור ההולך וגובר בין היהדות ובין הישראליות בחברתנו, ולהשיב אל השיח האינטלקטואלי במדינה מימדים של רוחב ועומק** מבעד לעיסוק העמוק בקיום האנושי ובקיום היהודי-היסטורי." (שם, עמ' 328, הדגשה שלי, א.ר.ס.).

טרנר מגדיר את המשימה העומדת בפני בית המדרש לרבנים (הוא מתייחס לשכטר, כמובן). מעניין לשים לב שגם לגבי בית-המדרש בברסלאו וגם לגבי בית-המדרש בירושלים כיום, הוא מבליט את הצרכים החברתיים שבוגרי המוסד אמורים להתמודד איתם. הוא מגדיר שלושה תחומים חיוניים להצטיינות רבנית:

"מעורבות אישית עמוקה במקורות היהדות, מעורבות אישית בחיי ההווה... ודאגה עמוקה לנוכח המשך תהליך הניוון של התרבות היהודית וניתוק היהודים ממקורות היהדות. .. רבנינו לעתיד חייבים להיות בעלי יכולת להתמודד עם בעיות השעה הרוחניות, הדתיות, החברתיות והתרבותיות, ולא רק ההלכתיות המעשיות. הם חייבים להיות בעלי רצון להשפיע על הציבור ובעלי התכונות הנפשיות הנדרשות להעמדת תלמידים הרבה" (שם, שם).

בדברים אלה טרנר כאילו עונה על שאלות מרכזיות בראיון שלי לעבודה זאת. במיוחד מושך את תשומת הלב היעד שהוא מציב לרבני העתיד- להיות בעלי רצון להשפיע על הציבור. טרנר אינו מפרט מה הן התכונות הנפשיות הנדרשות לשם כך, אבל מעניין הדגש שהוא שם על תכונות נפשיות לעומת ידע ובקיאיות.

מסקירה קצרה זו ניתן לראות שהסמינרים הראשונים לרבנות הוקמו על רקע השינויים הגדולים שחלו ביהדות בתקופה המודרנית ובעקבות האמנציפציה. אם זכריה פרנקל ויצחק מאיר וויס, למשל, הקימו את הסמינרים בראשם עמדו מתוך תחושת דחיפות להכשיר רבנים שיעמדו בראש קהילות, אשר רבני האתמול כבר לא מתאימים להם, הרי שהילדסהיימר הונע, כנראה, מתוך תחושת דחיפות לייצר מנהיגות רבנית אורתודוקסית שתדע לעמוד מול הסחף שחל ביהדות זמנו עם התפשטות היהדות הרפורמית. בכל מקרה, נדמה כאילו הסמינרים הוקמו כדי לענות על צרכים עמוקים ודחופים בחברה היהודית. תכניות הלימודים שלהם נבנו כך שיענו על צרכים אלה. הצרכים היום שונים, אבל לא פחות עמוקים ודחופים, כפי שכותב טרנר. על בתי-המדרש כיום לוודא שתכנית ההכשרה שלהם מותאמת לצרכים אלה. עבודה זו באה לסייע בהרחבת וליטוש הגדרת הצרכים עמם יתמודדו הר"ר, כדי לסייע בהתאמת תכנית ההכשרה אליהם.

שינויים עכשוויים בהכשרות רבנים בארה"ב

במאי האחרון התפרסמה בעיתון היהודי-אמריקאי פורוורד כתבתה של אן כהן בנושא הציפיות המשתנות מרבנים בכל הזרמים ביהדות האמריקאית (Cohen, 2013). הכתבה מתייחסת לכך שרבנים נדרשים למגוון תפקידים רב יותר מבעבר ותכניות ההכשרה שלהם משתנות בהתאם. רבנים בארה"ב אינם יכולים יותר להניח כמובן מאליו שהם יכהנו כרבני "בימה" pulpit בלבד, אלא שהם יעסקו גם בחינוך, בליווי רוחני, בניהול עמותות ופעילויות אחרות. (מינוח חדש בסלנג המקצועי הוא Crabbi, כלומר רב-חזן). הסיבה העיקרית שמביא המגזין לשינוי בתפקידי הרבנות, היא הירידה המשמעותית בתקציבי הקהילות מאז 2228. התיאור הזה מזכיר מאד את המצב הרווח בישראל. גם חוסר הוודאות לגבי יכולת הרב/ה להתפרנס כרב קהילה מסמן התקרבות מצערת של המצב בארה"ב למצב בישראל¹².

מן הכתבה עולה, ששנים ספורות לאחר שהחל המשבר הכספי בקהילות, ניתן לראות את השלכותיו בתכניות ההכשרה לרבנות. הצרכים המשתנים של השטח הם שמביאים לשינוי בתכנית הלימודים, כמו, למשל, בתיאור על המתרחש בתכנית ההכשרה לרבנים אורתודוקסים בישיבה-יוניברסיטי¹³:

¹² במחקרה על תלמידי רבנות רפ' בישראל, מתארת מושקט-ברקן את חוסר הוודאות המקצועית של התלמידים, כולל ידיעה, שהם מבטאים, לפיה התגמול החומרי לעבודתם כרבנים יהיה נמוך יחסית למשכורתם לפני לימודי הרבנות (Muszkot-Barkan, 2013).
¹³ אמנם ישיבה-יוניברסיטי מוצג כאן כאחד מקבוצת בתי המדרש לרבנות, אבל יש לדייק ולהבחין בהבדלים בינו לבין האחרים. במוסד זה מתקיימת מאז ומתמיד הפרדה מוחלטת בין ה"יוניברסיטי" בה יש לימודים אקדמיים של מדעי-היהדות, ובין ה"ישיבה" בה מתקיימים לימודי ש"ס ופוסקים מסורתיים, בסופם מוענקת תעודת הסמכה לרבנים (גברים בלבד).

For the past five years, students at Y.U. have been tracked professionally while still in school, and their coursework is adjusted to fit their intended professional niche, whether on the pulpit or in the boardroom.

ב JTS, המוסד המכשיר רבות ורבנים לתנועה הקונסרבטיבית, השתנתה המדיניות הקודמת, לפיה נדרשו תלמידי הרבנות להשלים MA בסמינר עצמו, וכעת הם יכולים לבחור אחת מחמש אוניברסיטאות לצורך השלמת ה MA. המגוון הזה משקף הבנה שבוגרי התכנית יידרשו לכישורים שונים ומגוונים. כמו כן, הכניסו בסמינר זה מפגשי לימוד עם יזמים עסקיים, כדי להכין את הרבנים והרבנות לעתיד לפיתוח עסקי וליתר עצמאות כלכלית. גם ב HUC מדווחים בכתבה על שינויים בתכנית הלימודים ומדגישים את תכנית ה MA בחינוך יהודי, שיותר ויותר סטודנטים בוחרים לקחת אותה.

תכניות הלימודים מגיבות אם כך לשינויים בעולם היהודי- התכווצות תקציבית, אבל גם שינויים חברתיים, הגורמים לכך שיהודים צעירים נמנעים ממחויבות לבתי הכנסת ולארגונים יהודיים בכלל. רבנים היום ובוודאי גם בעתיד הקרוב, יצטרכו למצוא את היהודים באשר הם ולעבוד איתם בדרכים מגוונות, יצירתיות ויזמיות. כהן לא מתייחסת לקמפוס הירושלמי של HUC. אבל קריאת הכתבה מעוררת את השאלה עד כמה תכנית הלימודים לרבנות ישראלית מכוונת את עצמה להכשיר רבות ורבנים למצב הרבנות המקצועית בארץ) שאלה הנמצאת מחוץ למוקד של עבודה זו). בעיקר, הכתבה הזאת מעוררת השראה ומעודדת חשיבה מחדש על עיצוב התכנית ופרטיה, כך שיתאימו לצרכי החברה, לזירות בהן יפעלו הר"ר ולקהלי היעד אליהם הם מיועדים להגיע. במהותה, נועדה העבודה הזאת לעודד חשיבה כזאת בדיוק ולקדם את התאמת תכנית ההכשרה לצרכים השונים של החברה הישראלית ולאתגרים שיעמדו בפני בוגריה.

רקע על רבנות רפורמית בישראל ועל תכנית ההכשרה אליה

בישראל יש היום כמאה ר"ר חברי מר"ם- מועצת הרבנים המתקדמים, היא הגוף המאגד את רבות ורבני התנועה הרפורמית. (יש עוד מספר ר"ר שאינם חברי מר"ם). (המספר כולל מעל שמונים מבוגרי התכנית הישראלית לרבנות וגם א/נשים שהוסמכו מעבר לים. אין שום נתונים סטטיסטיים, או אחרים, על הזירות בהן הם פעילים וסוגי התפקידים הרבניים שהם לוקחים על עצמם, אם כי מנהיגי התנועה ומר"ם מכירים את כולם. בעבודתי זו איני מתמקדת במה שרבנים עושים היום, אלא במה שהמראיינים שלי מצפים מהם לעשות בעתיד. בכל זאת,

ראוי להצביע כאן על הצורך באיסוף נתונים ויצירת תמונה מלאה ונגישה לגבי הפעילות של ר"ר בישראל היום.

התכנית להכשרת רבנות רפורמית בישראל החלה את דרכה כאשר ישראלים בודדים ביקשו ללמוד בהיברו יוניון קולג' (להלן הקולג'). עד אז פעל הקולג' כמסגרת לימודית מיוחדת עבור תלמידי רבנות אמריקאים, אשר הגיעו לשנת לימודים בישראל. הישראלים הראשונים שלמדו לרבנות נסעו לקבל את הסמכתם באחד הקמפוסים האמריקאים. בשנת 2982 הוסמך הבוגר הראשון בישראל, הרב מרדכי (מוטי) רותם, ומאז התגבשה תכנית להכשרת רבנים ישראלים, שהיא נבדלת ושונה מהתכניות בארה"ב. בשלושים ושלוש שנות קיומה הוסמכו, כאמור, יותר משמונים בוגרי התכנית. בשנת הלימודים הבאה, תשע"ד, ילמדו בה יותר מעשרים תלמידות ותלמידים. תכנית הלימודים כוללת יומיים שלמים של לימודים במסגרת סמי-אקדמית בתוך הקמפוס של הקולג', לאורך ארבע שנים.

לתכנית יש שלושה מרכיבים נוספים: ראשון, השלמת תואר שני במדעי היהדות באחת האוניברסיטאות, (או בתכנית MA בחינוך-יהודי המשותפת לקולג' ולאוניברסיטה העברית). שני, עבודה מעשית של יום בשבוע, מן השנה השנייה ואילך. שלישי, כעשר בחינות בקיאות ועבודות סמינריות, בנוסף לתכנית הקורסים ודרישותיהם. עבור הרוב המוחלט של תלמידי התכנית זו קריירה שנייה. רובם בעלי משפחות, חלקם מגיעים לתכנית כשהם כבר מעורבים בפעילות קהילתית סמי-רבנית ופעילות זו מעמיקה במהלך שנותיהם בקולג'. תלמידי התכנית הישראלית מקבלים מלגת לימודים מלאה וחלקם מקבלים גם מלגת מחיה מסויימת במהלך לימודיהם.

בשונה ממוסד האם האמריקאי, כמעט ולא מתקיים בקולג' הירושלמי ייעוץ מקצועי לקראת ההסמכה. הקולג' אינו מבטא כל מחויבות לסייע לבוגרי התכנית למצוא עבודה בתחום. גם התנועה הרפורמית אינה מחויבת לבוגרי התכנית, אם כי התנועה מסייעת במימון חלק ממשרה של רב בקהילות הרפורמיות וכך גם כאשר מוקמת קהילה חדשה. התנועה תומכת בר"ר גם על ידי יצירת משרות רבניות בתחום החינוך.

הרציונאל שמאחורי עיצוב התכנית להכשרת רבנים רפורמים בישראל

הרב פרופסור יהודע עמיר היה ראש התכנית במשך עשור משמעותי לקיומה, מי שהתווה את דרכה והיה אחראי במידה רבה לעיצובה. בתקופתו התגבשה תכנית הלימודים וגדל

משמעותית מספר תלמידיה ובוגריה. לאחר שסיים את תפקידו זה, כתב עמיר מאמר בו התייחס לתקופה זו ולרציונאל שהנחה אותו בעיצוב התכנית¹⁴ (עמיר, 2222).

המאמר פותח בסקירה היסטורית של התפתחות בתי-מדרש לרבנים אשר מתמודדים – כל אחד בדרכו – עם המודרנה, ומקיימים בתוכם לימודים כלליים בנוסף ללימודי קודש. מונחת בסקירה זו הנחת יסוד שהתכנית הישראלית לרבנות רפורמית היא המשך של בתי-מדרש אלה (לא רק בגלל שהיא שלוחה של התכנית האמריקאית להכשרת רבנים רפורמיים). הנחה זו משמעותה, שבוגרי התכנית מיועדים לפעול במציאות שבה האתגר המרכזי הוא בהתמודדות עם השלכות המפגש של היהדות עם המודרנה, ושההכשרה להתמודדות הזאת באה לידי ביטוי מיטבי בלימוד מדעי-היהדות.

עמיר מתאר את התפישה של אנשי חכמת ישראל (במאה התשע-עשרה ותחילת המאה העשרים) את מדעי-היהדות ואת ההשפעה של תפישה זאת על עיצוב בתי המדרש לרבנים. הוא עוסק בהרחבה בשאלות היקפם של מדעי-היהדות (למשל, האם צריך ללמד מקרא בבית מדרש לרבנים? באיזה אופן?) ובגישות השונות למעמדה של הדת ביחס למדעים אלה. עולה ממאמרו התחושה שהסילבוס של תכניות ההכשרה לרבנים נבע בראש ובראשונה מן ההשקפה של מנהיגי המוסד ביחס למדעי-היהדות:

"בשביל בתי המדרש לרבנים נודעה לסוגיה המתודולוגית (כלומר, כיצד יש ללמד מדעי-היהדות בסמינר, א.ר.ס.) משמעות מרחיקת לכת. הוראתם של מקצועות היהדות כחלק מתהליך חינוכי-דתי, המבקש להכשיר אישיות דתית שתשמש בתפקידי הנהגה דתית, כרוך בהכרח בשאלת משמעותו הדתית של הטקסט הנלמד... לא פחות מכך היא מעלה את השאלה, מהי המשמעות הקיומית-תרבותית הנודעת להתמודדות עם טקסטים אלה בשביל היהודי בן-ימינו." (שם, עמ' 22).

בהמשך, מתייחס עמיר להבדלים הקיימים במחקר ובהוראת מדעי-היהדות באוניברסיטאות ישראל, החל מהקמת האוניברסיטה העברית בשנת 1924, לעומת הגישה הרווחת למדעים אלה במוסדות מחוץ לארץ. בחו"ל התפתח התחום בעיקר במכונים שיועדו להכשרת רבנים (כך היה במאה ה-29 ובעשורים הראשונים של המאה ה-22). המחקר המדעי והוראתו לוו במה שעמיר מתאר כ"מתח בין מחויבות מחקרית למחויבות דתית", מתח אשר יצר ראייה כוללת על היהדות ואמירה ערכית שהייתה חלק מהתכניות להכשרת רבנים. אבל בישראל התפתחו מדעי-היהדות באקדמיה כך, שהתפצלו ל"רסיסי רסיסים" של דיסציפלינות ונושאי משנה, תוך הימנעות עקבית ואידיאולוגית מאמירה כללית, ערכית ונורמטיבית על היהדות עצמה. המניע העיקרי להימנעות זו היה הרצון של אנשי האוניברסיטאות להיחשב כאנשי מדע אובייקטיביים.

¹⁴ ברצוני להודות לרב עמיר על הרשות להשתמש ולצטט בעבודה זו מן המאמר, שלא פורסם.

"למצב עניינים זה השלכה ברורה על מעמד מדעי-היהדות בחברה הישראלית. הטענה למעמד בכורה יכולה להישען רק על מעוגנות תחומי מחקר אלה בתרבות הייחודית של החברה הישראלית. ואולם הניטרליות הערכית וההימנעות מהתבוננות תרבותית כוללת מחלישות עד מאד את היכולת לתרום לשיחה הרוחני-תרבותית והחברתית – פוליטי הלוחט המתנהל בחברה זו בשאלות של זהות, של דרך ושל ערך." (שם, עמ' 25).

המודל האקדמי הישראלי לא התאים, לכן, להכשרת רבנים, לשיטת עמיר.

התכנית להכשרת ר"ר בישראל הושפעה הן מגישת המוסדות האמריקאים והאירופים למדעי-היהדות והן מגישתה של האקדמיה הישראלית. בהיותה אחת התכניות של היברו יוניון קולג', מוסד אקדמי יהודי-רפורמי-אמריקאי, היא שיקפה את גישתו למדעי-היהדות (כולל שינויים חשובים שחלו בגישה זו במחצית השנייה של המאה העשרים – יותר עברית, יותר תלמוד תורה ומקום מרכזי לציונות ולארץ ישראל). "התכנית הישראלית עוצבה... כמבטאת את האורח שבו ניבטים, במציאות הישראלית, מושגי תלמוד התורה וההשכלה האקדמית במדעי-היהדות כפי שמסורת בתי המדרש הליברלים לרבנים עיצבה אותם" (שם, עמ' 26). אבל היא גם הייתה חלק מהשיח האקדמי-ישראלי ביחס למדעי-היהדות. מורי התכנית הם חלק מן האקדמיה הישראלית ותלמידיה נדרשים להשלים תואר שני במדעי-היהדות באחת האוניברסיטאות בישראל.

עמיר מתאר את סגנון הלימודים בתכנית הישראלית לר"ר כשונה מהותית מן הלימודים באקדמיה. התכנית נועדה "להיות צד שכנגד למה שהאקדמיה יכולה להעניק... התמודדות עם שאלות של ערך ושל תוכן, לשמש במה לתהיות, לערעורים ולחיבובי אמונה" (שם, עמ' 28). התכנית שהתהוותה בקמפוס הירושלמי הייתה המשך ושלוחה נאמנה למסורת של ההיברו יוניון קולג' בארה"ב. היא ביטאה מצד אחד אמון רב בהשכלה האקדמית, במיוחד בתחום מדעי-היהדות, ומצד שני שלילה גורפת של הכשרת הרבנים המתקיימת בישיבה. אך, הוא כותב, הביטחון בעליונות המוחלטת של מדעי-היהדות באקדמיה התערער עם הזמן, בעיקר עקב עלייתן של סוגות מחשבה ויצירה רלוונטיות אחרות (כמו למשל הלימוד הבית-מדרשי בציבור הרחב). המסקנה של עמיר הייתה שיש להכניס "היבטים של חינוך ישיבתי", לתוך החינוך האקדמי בעיקרו, בתכנית הישראלית. היבטים אלה התייחסו להשקפת עולם, גישה דתית, מעורבות אישית בחומר הנלמד ומתודולוגיות לא-פרונטאליות. למשל, לימודי חברותא, שיחה ובירור אישי של נושאים ערכיים. היבט אחר של גישה זו הוא בשאיפה לראות בתלמידים שותפים מעורבים לה לגבי הדרך בה מתקדמת התכנית ולגבי האופן בו היא צועדת בה. היבט אחרון של לימוד בית מדרשי אשר עמיר מציין, הוא עידוד היצירה של תלמידי התכנית.

כאמור, עמיר הוביל את התכנית להכשרת רבנים במהלך עשור והיה אחראי לגיבושה. המאמר הנזכר נכתב כמעין סיכום שלו לתקופה. מעניין להיווכח בחשיבות הגדולה שיש בסיכום זה להיסטוריה של תכניות הכשרה לרבנים במאתיים השנה האחרונות, ובעיקר לניתוח המעמיק של היחס למדעי-היהדות ולהשתנות מעמדו של התחום עם השנים. מעניין גם, שלאורך המאמר כולו נמנע עמיר מהתייחסות לצורך של החברה הישראלית בר"ר, וגם לא להבדלים בין תפיסות ההכשרה בין הקמפוסים בחו"ל לזה הישראלי. הוא אינו נוגע בסוג התפקידים והמשימות שמוטלות עליהם בסיום לימודיהם ואף לא בהתבוננות בדיעבד על מה עושים בוגרי התכנית. אין במאמר כל התייחסות סוציולוגית אל החברה הישראלית כזירה בה אמורים הרבנים החדשים לפעול. נראה, שהתכנית נבנתה על פי רציונאל הגותי-היסטורי, הטומן בחובו הנחה לפיה מי שמקבל את ההכשרה הזאת יוכל להשתלב, לפתח ולגבש את עצמו כר"ר בישראל. הנחה זו מתקיימת ללא קשר לצרכים המגוונים והמדויקים של החברה הישראלית עליהם נדרשים בוגרי התכנית לענות, או לשאלה מה התפקידים שצפוי שהם ימלאו לאחר הסמכתם. תקוותי, שהעבודה הנוכחית תהווה תוספת והשלמה ראויה לניתוח ההגותי-היסטורי שמציע עמיר.

ממצאי מחקר על סטודנטים לרבנות רפורמית בישראל:

לאחרונה פורסם מחקר, המהווה פריצת דרך בהתמקדות שלו בתלמידי ובוגרי התכנית להכשרת רבנות רפורמית בישראל (Muszkat-Barkan, 2013). במחקרה, ראינה מיכל מושקט-ברקן עשרה מהם, במטרה ללמוד על המניעים שלהם להיכנס לתכנית. היא מצאה כי החלטתם של המרואיינים להיות לר"ר היא תוצאה של דיכטומיה שחשו בין המימד האישי למימד התרבותי והמקצועי בחייהם. הם תיארו פערים בין המימדים השונים האלה, שהאיחוי והחיבור ביניהם נקרא ע"י מושקט-ברקן "תיקון" במשמעות היהודית שלו. הם גם דיברו על פערים בחברה הישראלית- בעיקר השסע שבין החילוניים לדתיים - כגורם מניע בהחלטתם ללמוד רבנות.

הבחירה בלימודי רבנות, כפי שתוארה על ידי רבים מן המשתתפים במחקר, ביטאה שאיפה למצוא עיסוק מקצועי שיהלום את הערכים, המאויים והכישרונות האישיים שלהם. והיא קשורה גם בתחושת שליחות ויעוד מנהיגותי בחברה הישראלית. הנבדקים של מושקט-ברקן אינם עסוקים במפגש שבין הלימוד הישיבתי ללימוד האקדמי, ואינם שואלים את עצמם עד כמה הם ממשיכים דרך שהותוותה במאתיים השנים האחרונות באירופה וארה"ב. להיפך, החוויה המרכזית שלהם כישראלים רפורמיים היא של חלוצים, הפועלים בהקשר שברובו אינו אוהד את בחירתם. למרות שרבים מן הנבדקים סיפרו על חוויה משמעותית של מפגש עם היהדות הרפורמית בצפון אמריקה, או עם יהודים צפון-אמריקאים בישראל, הם התייחסו לשליחות הרבנית שלהם רק בהקשר של תיקון החברה הישראלית. הם דיברו על הכרח

לקרב את הציבור היהודי החילוני אל היהדות ולהכניס לתוך מערכות החינוך והחיים נוכחות אלוהית, מוסר יהודי ושאיפה ליותר הלימה בין מעשים לבין ערכים.

The main component of the rabbinical mission among the participants of this study was to mediate Judaism to the surrounding society and to introduce a faith-based discourse to secular Israelis whose highest commitments is to the 'sovereign self' (Muszkat-Barkan, 2013, p. 99)

השיח הדתי שמבקשים המרואיינים להביא לחברה הישראלית מתמקד בפלורליזם, שוויון, הומניזם וצדק חברתי. אלה הערכים שמייצגים את תיקון העולם שהם מבקשים לעשות בה, בעזרת השפה היהודית-דתית.

לממצאים של מושקט-ברקן יש השלכות גם לגבי התכנית להכשרת ר"ר בישראל. העובדה שהרוב המוחלט של תלמידי התכנית באים אליה לקראת קריירה שנייה צריכה להילקח בחשבון בתכנית, כותבת מושקט-ברקן. אבל לא פחות מכך, יש לפתח בתכנית "שפה רוחנית" בהתייחסות להקשר הישראלי, שתאפשר לקדם את הערכים הדתיים החשובים לתלמידים בתוך השיח הישראלי. נדמה לי שאפשר לחדד את ההצעה הזו ולהדגיש את המימדים הפוליטיים-חברתיים שלה. זה כיון שמן המחקר עולה שאיפה לעשות תיקון בהיבט האישי, אבל בולטת בו מאד השאיפה לעשות תיקון חברתי.

לסיכום, מסקירת הספרות דלעיל עולה שהרבנות נמצאת במשבר גדול במדינת ישראל (ובאופן שונה, גם בארה"ב). נשאלות שאלות על הרלוונטיות של הרבנות, על הזירות בהן היא צריכה לפעול, זו הקהילתית וזו הציבורית. סימני שאלה מוצבים על ההתמודדות של רבנים עם השינויים המפליגים שחלו באדם, בקהילה ובמדינה, בתקופתנו. מן הכיוון החילוני נטען שהרבנות אינה רלוונטית ואין תוקף בשאיפתה להנהגה. מן הכיוון האורתודוקסי יש עדויות למשבר עמוק, אבל מעטים מאד הגילויים של נכונות לשיתוף פעולה עם הרבנות הליברלית.

על רקע זה הולכת ומתהווה בארץ קבוצה של רבנות ורבנים רפורמיים, המביעה דאגה עמוקה ותחושת שליחות לעשות תיקון בחברה הישראלית ובמצב האדם הישראלי, בעיקר בקרב הציבור החילוני.

אם זאת תמונת המצב לגבי הרבנות ואלה האתגרים העומדים בפניה, יש מקום לברר שאלות אלו עבור הרבנות הליברלית ורבנות בכלל. לשם כך נכתבה עבודה זו. אמנם אין היא עוסקת בתכנית להכשרת רבנים, אבל תקוותי שהממצאים שאביא כאן, במידה ויתקבלו כתקפים ונאמנים למציאות הישראלית, ישמשו גם את קברניטי הקולג'.

שיטה

עבודה זו מבוססת על עקרונות המחקר האיכותני. בעיקר, היא מבקשת לתאר את המציאות בה ר"ר נקראים לפעול, דרך נקודת הראות של רבות ורבנים מכהנים. הניתוח נועד להבנות את הבנת המציאות של ר"ר בישראל על בסיס הדיאלוג עם המרואיינים ובעזרת הפרשנות של החוקרת.

התקיימו תשעה ראיונות עומק עם רבות ורבנים רפ' ועם רבנית אורתודוקסית אחת. עם כל המרואיינים היתה לי היכרות מוקדמת וכולם נענו ברצון לבקשתי להתראיין. כמחצית המרואיינים נמצאים בעמדות מנהיגות בתנועה הרפורמית או בהיברו יוניון קולג'. נבחרו גם מרואיינים הפועלים בשולי השדה הרפורמי או לגמרי מחוץ לו. רשימת השאלות שבראיון מופיעה כנספח לעבודה זו. שכתבתי את הראיונות ועשיתי בהם ניתוח תוכן, כדי לחלץ תשובות לשאלות שעניינו אותי מראש, וגם כדי ללמוד מנושאים שהמרואיינים הציפו והתייחסו אליהם באופן ספונטני. בפרק הממצאים להלן מובא סיכום ועיבוד של הדברים ששמעתי. כל הציטוטים וההתייחסויות השמיות אושרו על ידי המרואיינים, בנוסח המופיע כאן.

רשימת המרואיינים:

הרב גלעד קריב, מנכ"ל התנועה הרפורמית
הרבה גליה סדן, רבת קהילה רפורמית בבית דניאל, רכזת מר"ם
הרבנית דבורה עברון, מנהלת "ניגון נשים" ע"ש אסתר סטולמן במדרשה באורנים¹⁵
הרבה זהר אופז-ליפסקי, רבה בקבוץ אילת השחר.
הרבה חן בן אור - צפוני, רבה בקהילת ניגון הלב.
הרב פרופסור יהודיע (יוקיי) עמיר, מורה בתכנית להכשרת רבנים
הרב מיכאל מרמור, סגן נשיא ההיברו יוניון קולג'
הרב נעמה קלמן, דיקנית הקמפוס הירושלמי של ההיברו יוניון קולג'
הרב דר' ראובן סמואלס, יו"ר מועצת המנהלים של מרכז חינוך לאו באק ויו"ר הוועד המנהל של בי"ס כפר גלים.

¹⁵ דבורה עברון היא היחידה ברשימה שאינה רבה רפורמית. היא התבקשה לדבר על נושאי העבודה מתוך נקודת הראות שלה, החיצונית לתנועה הרפורמית.

הצרכים של החברה הישראלית:

התנועה הרפורמית לא הייתה חלק מן הפסיפס האידיאולוגי שנאבק להקים את המדינה וגם לא אחד הכוחות שפעלו לבסס את מוסדותיה בעשורים הראשונים לקיומה. רק בשנות השישים החלו לעלות ר"ר מארה"ב לישראל, כיחידים. בדצמבר 2223, בכנס "לימוד", שמעתי את הרב מיכאל מרמור מסביר את מקומה השולי של התנועה הרפורמית במדינה, לקבוצה של מאזינים יהודים-בריטיים. מיכאל השווה את הקמת המדינה להתפרצות הר געש, שאחריה הנוף המתקרב מתגבש ומקבל את צורתו הקבועה לשנים רבות. מי שלא היה שם ברגע ההתפרצות, אינו מעצב את הנוף של המקום, אמר. התנועה הרפורמית התמהמהה בהבנת המשמעות של הציונות המעשית ואיחרה להצטרף אליה. בשל כך היא נאלצת להיאבק על מקומה ועל הלגיטימיות שלה במדינת ישראל, עד היום. הסיפור הזה בא להצדיק שאלה, שבצפון אמריקה או דרומה היתה מתקבלת כעלבון: מדוע זקוקה החברה הישראלית לרבנות רפורמית? על איזה צרכים בחברה נדרשים הר"ר לענות? הנה מה שענו לשאלה זו הרבות והרבנים שראיינתי.

התשובות נמצאות על שני מישורים של התייחסות לחברה. היו שענו על השאלה בהתייחסות לישראלים כפרטים, כאנשים המגיעים לרב כאל איש מקצוע היכול לסייע להם בעניין מסוים בחייהם. והיו שענו עליה בהקשר על החברה הישראלית בכללה. במישור הראשון, המרואיינים דיברו על הצורך ברבנות לקראת טקסי חיים כמו בר/בת מצווה, חתונות ולוויות. יש שהתייחסו לחוסר הידע היהודי, הנפוץ בציבור החילוני, ולרתיעה של אנשים מהרבנות האורתודוקסית, כגורמים בפנייה לר"ר:

גליה: "למה אנשים באים אלינו? כתשובה לריקנות וחוסר אונים מול החגים למשל. או מול אבל. לצערי, אין לאנשים מושג מה לעשות! אני חושבת שרבים מרגישים תחושת בורות, תחושה שאין להם כלים... בנוסף, הם רוצים לחנך את הילדים להיות יהודיים אבל לא יודעים איך".

לפי זה, אנשים חשים שחסר משהו באורח החיים החילוני; שיש בהם ריקנות, המפריעה להם בעיקר בחגים ובצמתי החיים, אבל עולה גם בהקשר של חינוך הילדים. הם רוצים תרבות יהודית וטקסים שמאפשרים להם חיים יהודיים ורוחניים יותר. ובחיפוש אחרי מענה לחוסר זה, הם רוצים תשובה שתהלום את הערכים הליברליים ואת צורת החיים החופשית שלהם. כך קורה, שאנשים מגיעים כדי לקבל מענה טקסי ספציפי ונשארים, כי מגלים שבצעם מוצע להם משהו גדול יותר. הם מוצאים שהתפילות מזמנות חוויה רוחנית יהודית שמתאימה להם. ההיבט החשוב בהתאמה הזאת הוא היכולת לבחור מתוך המסורת. יהוידע עמיר הדגיש בדבריו את ההזמנה והתביעה לבחירה מושכלת ואחראית:

יהודי(ע: "קיים צורך ב)ביטוי עכשווי ויוצר של זהות יהודית. בהיחשפות מחדש למסורת ולתכנים יהודיים, ביכולת לברור מצוות ואלמנטים מתוך המסורת".

גם אחרים התייחסו לכך שאנשים רוצים לבחון מחדש את יחסם ליהדות ולהפעיל לגביה קריטריונים של בחירה – מה הם לוקחים לחייהם ומה לא. הם התייחסו לערכים מרכזיים ביהדות הרפורמית-פלורליזם, מורכבות, החופש וההכרח לברור ולבחור – ואמרו שהציבור הישראלי זקוק עד מאד ליהדות שמדברת את השפה הזאת ומחייבת אותם לבחור. לתחושתם, הציבור הישראלי בשל היום יותר מבעבר להתייחסות מחדשת ויצירתית ליהדות.

זהר: "חייבים פה קול יהודי שמדבר יהדות שמכירה ובוחרת מתוך ידיעה ומטילה את האחריות לבחירה עליך! יהדות שתובעת ממך לקחת אחריות על היהדות שלך."

הצורך הדחוף שזהר מתארת נמצא כבר על המישור השני של התייחסות לשאלתי, המישור הלאומי. החברה הישראלית המצטיירת כאן, היא חברה המודעת למצוקה הגדולה שלה ביחסה ליהדות, אבל עוד יותר מכך, ביחסה לעצמה. השפה היהודית הפלורליסטית מוצעת על ידי הר"ר כדרך להתמודד עם מצוקה זו, ככלי המסייע לגעת בבעיות הגדולות של האדם והחברה בישראל. המצוקה הזאת היא לא רק במישור הפרטי, בנקודות צומת ומשבר בחיים. אלא היא ברמה הלאומית ובדימוי שנוצר ליהדות בישראל, דימוי לפיו היהדות היא דת שוביניסטית, גזענית ואלימה. ישראלים רבים רואים מתח וניגוד בלתי ניתן לפתרון בין היסוד היהודי והיסוד הדמוקרטי בזהותה של מדינת ישראל. הצורך החריף ביותר בחברה הישראלית הוא דווקא בשינוי דימוי זה ובהצגת היהדות כחלק מן הפתרון ולא חלק מן הבעיה המוסרית של מדינת ישראל:

ראובן: "הצורך האמיתי של הישראלים) הוא ברב שיעזור להם להיות יותר רוחניים, מוסריים ודמוקרטים, ולראות את היהדות כדת מוסרית שהדמוקרטיה נכונה לה".

הרבנות הרפורמית נקראת, אם כך, להשמיע קול פוליטי במשמעות הרחבה של המושג. היא נקראת להצביע על היהדות כמקור השראה לקיום חברה מוסרית וכדת התובעת מן החברה היהודית לנהוג על פי מוסר הנביאים. זה הצורך העמוק ביותר עליו נקראים הר"ר לענות. הם נקראים לתקן את הדימוי המעוות של היהדות. עליהם להתמודד עם השסעים והמצוקות בחברה ולהצביע על אפשרויות תיקון שהן גם יהודיות, גם מוסריות וגם הולמות חברה דמוקרטית.

דבורה: "התנועה הרפורמית מאתגרת את סדרי העדיפויות הפנים-דתיים בישראל. לדוגמה, מהרבנות הראשית לא שומעים אף מילה על המחאה החברתית, על סחר בנשים ועל כל נושא חברתי שעולה על הפרק- שום התייחסות! – התנועה הרפורמית מביאה התייחסות יהודית ועושה את זה אפילו יותר מן התנועה הקונסרבטיבית. היא (התנועה הרפורמית) רואה תפקיד ותיעדוף אחר של העולם הדתי¹⁶".

¹⁶ דבורה מוסיפה ומגדירה עוד שעצם הקיום של התנועה הרפורמית עונה גם על "הצורך של החברה הישראלית לזוז מן הדיכטומיה שלפיה יש יהדות אחת, עם פרשנות אחת... עוד תרומה חשובה של התנועה הרפורמית היא העמקת ההבנה של החברה הישראלית את יהדות התפוצות, בעיקר יהדות ארה"ב. רוב

לסיכום, מן הראיונות עולים שני מישורים עיקריים בהם החברה הישראלית צריכה את הר"ר. האחד הוא הצורך בחיבור בין הישראלים כאנשים פרטיים ובין היהדות. החיבור הזה נדרש לרוב בהקשר של לוח השנה ושל מעגל החיים. אבל הוא נכון גם בחינוך של ילדיהם. עבור ישראלים רבים, היהדות המסורתית הממוסדת מספקת צרכים אלה. אבל אחרים מבקשים לעשות את החיבור ליהדות דווקא מתוך הלימה עם הערכים שלהם ועם אורח חייהם הליברלי. בעצם, מדובר כאן על רבנות קהילתית, אם במסגרת קהילה רפורמית ואם מחוץ לה. המישור השני הוא מישור עמוק ומופשט יותר. זהו הצורך של החברה הישראלית להגדיר מחדש את היחס בין יהדות ודמוקרטיה ולזהות את העוגנים הערכיים באמצעותם ניתן להיאבק בגזענות, בעושק ובעוולות חברתיות נוספות, הפושטות בחברה הישראלית. קשה יותר להגדיר את סוג הרבנות הנדרש כאן. את המנהיגות הציבורית הזאת אפשר להוביל מתוך ארגונים כמו בית ספר, עמותה חברתית, מפלגה או אפילו באמצעות כתיבה עיתונאית.

בעצם, המישור הראשון מדבר על תיקון של שסע בין החיים ובין היהדות ברמת הפרט והשני, על תיקון שסע בין החיים ובין היהדות ברמת המדינה. ההבחנה הזאת תואמת באופן מרתק את הממצאים של מושקט-ברקן (Muszkat-Barkan, 2013) על מניעיהם של הסטודנטים לרבנות ומאירים אותם באור חדש. מה שהסטודנטים באותו מחקר זיהו כסיבה ללמוד רבנות רפורמית, מקביל למה שהרבנים המכהנים, רובם כבר שנים רבות, זיהו כסיבה מדוע החברה הישראלית זקוקה לרבנות הרפורמית. אפשר בהחלט לפרש את ההתאמה הזאת כעדות לכך שהסטודנטים לרבנות בחרו נכון את המקום ללמוד בו.

בשולי הדיון על צרכי החברה הישראלית בר"ר, ברצוני להצביע על השלכות אפשריות של הממצא הזה לגבי תכנית ההכשרה לרבנות. במישור הראשון, הרבנים הם אנשי מקצוע העומדים לרשות ציבור הלקוחות שלהם. במישור השני, הם נקראים להוות מנהיגות רוחנית ברמה הלאומית. אין ספק שתכנית ההכשרה לרבנות מכינה את תלמידיה למשימות הנמצאות במישור הראשון של הצרכים, כשהיא מעניקה להם כלים של רבנות קהילתית. ראוי לבחון האם יש בתכנית פרקים בהם גם צרכים הנמצאים במישור השני מוצפים לדיון וללימוד, בהם מתברר כיצד ניתן להתכונן להתמודדות המורכבת הזאת ולחזק את יכולת הרבנים והרבנות לעתיד לעמוד באתגר הזה. בעצם, השאלה היא כיצד מכינים ר"ר למנהיגות.

זירות ההשפעה

שאלה מרכזית בעבודה זו עוסקת בזירות ההשפעה המתאימות והראויות ביותר לפעולת ר"ר. המונח "זירה" אינו מקובל במיוחד בשיח הרבני. בחרתי אותו כדי לכוון את המרואיינים לחשוב על הרבנות באופן כוללני ומתוך התבוננות על החברה ולא על הרב היחיד. התשובות התייחסו לשלוש זירות

הישראלים נטועים בתפישה חד-מימדית של יהדות ארה"ב והתנועה הרפורמית עושה גישור בצורה טובה יותר מן העולם האורתודוקסי. "אלה שתי תובנות מעניינות, בעיקר כיון שהן משקפות נקודת ראות חיצונית לתנועה.

עיקריות- הזירה הקהילתית, הזירה החינוכית והזירה הציבורית. אתאר כאן למה הכוונה בזירה חינוכית וארחיב בנושא הזירה הציבורית. לקהילה ולרבנות הקהילתית אתייחס בהמשך, בנפרד.

חלק מן הרבנים והרבנות שהתראיינו לעבודה זו עוסקים (או עסקו בעבר) בעבודה חינוכית. אלה, בעיקר, הדגישו את חשיבות הפעולה הרבנית בכל רובד של מערכת החינוך- גני הילדים, בתי הספר, מכינות קדם-צבאיות, הכשרות מורים, מוסדות אקדמיים ואפילו במסגרת משרד החינוך. אבל הדברים נאמרו כמובנים מאליהם, ללא צורך בפירוט נוסף או הסבר. ברור להם שר"ר צריכים לפעול במסגרות החינוך השונות מול סגלי הוראה, תלמידים והוריהם.

לעומת זאת, לכמה מן המראיינים היה חשוב להדגיש את חיוניות הפעולה בזירה הציבורית ובעיקר ברמה הלאומית. הם דיברו על סינגור, כמו במרכז הרפורמי לדת ומדינה, ועל פעולה בארגונים של המגזר השלישי ובמערכות הפוליטיות. דוגמה טובה היא בדברים הבאים:

ראובן סמואלס: "צריך להיות בזירה הציבורית כדי שאנשים ישמעו עלינו. רבות צריכות להיות פעילות מובילות בתנועות הנשים בישראל. ... הר"ר צריכה לעבוד יחד עם נשים דתיות שדורשות שוויוניות. זה מה שישבור את המונפול ההלכתי ויוציא אותו מן הידיים הבלעדיות של הגברים".

ראובן הוא זה שהרחיב ביותר את המבט על זירות השפעה ראויות לר"ר וכלל בתוכן פעולה שנועדה לסייע לקבוצות שוליים מובהקות בתוך החברה הישראלית:

"(זאת משימה רבנית) לעזור לחברה האתיופית להיכנס לתוך הזרם המרכזי של החברה בישראל... לעזור לערביי ישראל להיות ישראלים עם הזהות הפלשתינאית שלהם".

מעמדת מנהיגות התנועה דיבר גלעד קריב על הזירה הציבורית כיעד מרכזי לפעולה רבנית. הוא התייחס לעובדה שיש ר"ר הפועלים מתוך קהילות וארגונים שאינם מזוהים עם התנועה הרפורמית כאפשרות שיש עמה פחות אפשרות השפעה על החברה הישראלית. לטענתו, כשרבנים פועלים תחת הכותרת הרפורמית יש לעשייה שלהם "מכפיל כוח". בדבריו הדהדו התייחסויות של אחרים לכך, שאחד האתגרים הגדולים עבור ר"ר הוא לחזק את ההיכרות של הציבור הישראלי עם התנועה הרפורמית ועם גישתה ליהדות. כאמור במבוא, במחקר על מסורתיות בישראל נמצא, שהגורם המרכזי לניכור של המסורתיים מול התנועות הליברליות הוא חוסר היכרות (ידגר, 2022).

ההזדהות של רב/ה עם התנועה אינה תמיד פשוטה וקלה. חן, הפועלת כרבנית חינוך וקהילה מחוץ לתנועה הרפורמית, תיארה:

רוב הזמן אני אומרת על עצמי שאני "רבה". חשוב מאד להגיד את זה. בשדה שאנחנו מסתובבים בו, התארים כאילו לא חשובים, אבל היום אני מרגישה שחשוב מאד שאזדהה כרבה, גם כדי להגדיר מחדש מה זה "רב", לעשות reframing של מה זה רבנות ולעזור לאנשים לפרוץ את הקופסה ולהרחיב את המושג, לאפשר לאנשים להתחבר אל העולם

הרבני. ... בחוץ) מחוץ לשדה של המדרשה) אני כן אומרת רבה רפורמית, כי אני גאה בזה מאד, זה מבטא את השייכות שלי לתנועה שהכשירה אותי ונתנה לי את הכלים להיות רבה."

ניתן לקרוא בדבריה של חן הד למורכבות של ההזדהות עם התנועה הרפורמית ובוודאי עם התואר רב/ה רפורמית. במחקרה על סטודנטים לרבנות רפורמית מצאה מושקט-ברקן שרובם נתקלו בתגובות שליליות מצד בני משפחה ששמעו על כוונתם ללמוד רבנות רפורמית (Muszkat-Barkan, 2013). האווירה הזאת מלווה את הר"ר גם לאחר הסמכתם והיא חלק מן ההתמודדות שלהם בחברה.

כשגלעד מדבר על "מכפיל כוח" של פעולה מתוך הזדהות עם התנועה, הוא מתייחס לאפקטיביות הציבורית של העשייה הרבנית. כשחן מתארת את ההתלבטות שלה בשימוש בתואר רבה רפורמית, היא מתייחסת למחירים שאנשים משלמים על ההזדהות כר"ר. נראה לי שדבריה דווקא מחזקים את טענתו של גלעד. נושא זה מופיע, באופן מסוים, גם בתשובתה החד-משמעית של דבורה לגבי זירות ההשפעה של ר"ר:

דבורה: "חייבת להיות הזירה הלאומית! אני חושבת בצורה מאד חיונית על המרכז הרפורמי לדת ומדינה. מאד חשוב מה שהם עושים! זה קשור להרחבת השיח היהודי במדינת ישראל. לא עם כל דבר אסכים, כמובן, אבל זה לא משנה. עצם העובדה שזה קיים ומאתגר את המערכת – זה נורא חשוב!"

הקריאה הזאת, המעוררת השתאות כשהיא באה מפיה של מנהיגה בציבור הדתי-ציוני האורתודוקסי, מדגישה את המשמעות של פעולה מזוהה בישראל. דבורה מדברת על הצורך לאתגר את המערכת ולהרחיב את השיח הישראלי. זה מקביל לדבריה של חן, על כך שצריך לפרוץ את הקופסה ולהגדיר מחדש מושגים כמו רבנות. שתיהן מתייחסות לעובדה שלישראלים ברור מה זה "רב". ממש כמו הקלישאה על בית הכנסת שהחילוני לא ידרוך בו – אורתודוקסי, כמובן, כך גם ברור למרבית הישראלים שהרב הוא גבר אורתודוקסי, הממומן על ידי המדינה ועסוק בעיקר בקיום מצוות שבת, כשרות ונידה. בכל מפגש של ר"ר עם ישראלים יש הזדמנות לאתגר את הדעות הקדומות הללו, להרחיב את השיח ולהיכנס לדיאלוג. הוויתור על ההזדהות כרפורמית הוא לכן וויתור משמעותי מאד. נקודה זו מודגשת גם במסקנותיה של מושקט-ברקן. היא כותבת שאם התנועות הליברליות שואפות להיות משמעותיות יותר בציבור הישראלי, עליהן לפעול לנראות ציבורית גבוהה יותר של רבניהן (Muszkat-Barkan, 2013).

הזירה הציבורית היא, אם כך, כל מקום שבו הציבור הישראלי נחשף לרבנות הרפורמית, לנקודת הראות הרפורמית ולגישתה ליהדות, ובלבד שהדברים נעשים תוך אמירת השם המפורש "רפורמי". גלעד, שיצא בשנה האחרונה לפעולה גלויה במישור הפוליטי והתחרה לראשונה על מקום במפלגת העבודה לקראת הבחירות לכנסת, העביר את הדברים למישור חדש לגמרי. צעדו זה מקבל חיזוק, גם אם לא מכוון, מהדברים שכותבים טרנר (טרנר 2229) (ושטרן) (שטרן, 2222). טרנר מייחל לרבנים

"בעלי רצון להשפיע על הציבור". ושטרן מבקש לראות רבנים המתמודדים עם האתגר של מדינה יהודית, חילונית וליברלית. בעיניו, ההתמודדות הזאת היא המשימה הלאומית החשובה ביותר, שהרבנים שמטו אותה מעל כתפיהם. עולה מדבריו הקריאה למנהיגות רבנית לאומית, שתביא לשיח הישראלי ולמוקדי קבלת ההחלטות נקודת ראות יהודית רחבה, כזו שאינה עסוקה באינטרסים של קבוצה מסוימת, אלא בטובת המדינה.

קהלי יעד:

אם נכון שר"ר יפעלו כרבני קהילות, מה הם קהלי היעד שבהם נכון לתנועה הרפורמית לרכז מאמצים כדי לפתוח עוד קהילה, או להיכנס לעוד בית ספר? לאן נכון להפנות את בוגרי התכנית, במאמץ ליצור עוד ראש-גשר בחברה הישראלית? את התשובה המרחיבה ביותר לשאלה זו נתנה לי דווקא המרואיינת המתבוננת על התנועה מבחוץ:

דבורה: "צריך להגיע לכל קהל שאפשר. אתם צריכים להזמין ולנסות ומי שיבוא טוב ואם ידחו אתכם אז... צריך שיראו אתכם ויידעו מי אתם. אתם עושים עבודה של יצירת יש מאין!

היא לא היתה יחידה בגישה זו. שני מרואיינים הגדירו את הציבור החילוני כולו כקהל יעד, ועוד אחד הוסיף גם את הציבור המסורתי. יהוידע, למשל, קשר בין ההשתייכות הסוציולוגית של הר"ר ובין קהל היעד של פעולתם באמירה חד משמעית שהרבנים הרפורמים הם חלק מן הציבור החילוני, גם אם שונים ממנו. (הממצאים של מושקט-ברקן עולים בקנה אחד עם גישה זו Muszkat-Barkan, 2013).

אבל אנשים אחרים, אולי רגישים יותר למחירים של כשלון, צמצמו את מניפת קהלי היעד. דיברו על כך שהיהדות הרפורמית מדברת שפה מתוחכמת, דורשת בחירות אישיות, שוחטת פרות קדושות. זו זו לא יהדות שמתאימה לכולם. היו שאמרו שהיהדות הרפורמית מתאימה רק לפלח מסוים של אוכלוסיה, לציבור המשכיל. זו דוגמה להגדרה מצמצמת של קהלי היעד. אפשר לראות בה גישה אליטיסטית, אבל ייתכן שהיא נובעת מראייה מפוכחת של המציאות. למשל:

נעמה: "כנראה שקהלי היעד שלנו הם הציבור המשכיל, עירוני או כפרי אבל משכיל... אנשים דור שלישי-רביעי לציונות, שמרגישים מנותקים מן היהדות ושואין להם מניות בתאגיד היהדות. הם יודעים שאת הממסד האור' הם לא רוצים ולא בטוח שרוצים רפורמים".

זהר הוסיפה וכיוונה אל קהל יעד ייחודי אחר, ואז הרחיבה:

זהר: "ציבור דוברי הרוסית. זה נורא חשוב להם. אנחנו יכולים להיות הגשר שלהם אל היהדות, לפתוח פתח נורא חשוב. בעצם כולם צריכים אותנו. אני רואה איך את השאלות שמביאים אלי התלמידים שלי מן המושבים המסורתיים מאד".

הניסיון שהיא מתארת מחזיר את השאלה שהוצפה במבוא, ביחס ליכולת של ר"ר לפעול בקרב הציבור המסורתי. במחקרו על המסורתיים בדק ידגר את הנושא הזה ספציפית (ידגר, 2022). הוא מצא שהציבור הזה אינו חשוף ואינו מכיר את התנועות הליברליות. הוא מתאר מרחק סוציולוגי שקשה לחצות אותו. לכך הוא מוסיף גורם אידיאולוגי המסביר את ההסתייגות החריפה של מסורתיים

רבים מן הגישה הרפורמית ליהדות) כמפורט במבוא, בעמ' 22-9). אבל הסיפורים ששמעתי מזהר, שהיא מורה מחנכת בבית ספר אזורי שיש בו ילדים מקיבוצים וממושבים, שופכים אור אחר על הדברים. הילדים שאלו אותה, למשל, איך ייתכן שהיא רבה ונוסעת בשבת. היא ענתה להם שהיא נוסעת בשבת כדי לבקר את הוריה, כיון שמצוות כיבוד הורים גוברת על איסור הנסיעה בשבת. הם הגיבו לכך בעניין ובאמפתיה, אמרה. ההיכרות האישית היא, כנראה, המפתח לפעולה אפקטיבית. גם גליה סיפרה על אנשים מן הציבור המסורתי שהגיעו לבית דניאל כשמישהו ממשפחתם היה בתכנית הגיור, נשארו והפכו לחלק מן הקהילה לאחר שהגיור הושלם.

השקפה רפורמית:

בתקופת לימודי בתכנית לרבנות עלתה מדי פעם השאלה האם כל הר"ר חולקים אותה תפישת עולם ולכולם השקפה פוליטית דומה, והאם נכון שכך יהיה. היה מי שאמר שזהו אתגר לסטודנטים לרבנות, להיות סובלניים ולהכיל בתוכם גם מי שאינם "שמאלנים". הוויכוח המתמשך הזה הוביל אותי להכניס לראיון שאלה על השקפת העולם של ר"ר, ולבקש מן המרואיינים להגדיר מה מיוחד ר"ר. תהיתי אם תהיה הסתייגות מעצם הצורך להגדיר השקפה ולדרוש מחויבות אליה. הופתעתי מכך שרק אחד המרואיינים ביטא הסתייגות כזו ואמר שאפשר לבדוק את ההשקפה של האדם רק בכניסתו לתכנית לרבנות, לא בסיומה. אבל לשאר הרבות והרבנים איתם דיברתי יש ציפיות ברורות מכל ר"ר שיחזיק בהשקפה רפורמית. חלקם גם ביטאו צפייה שבאורח החיים של ר"ר יהיו ביטויים מעשיים להשקפה זו:

גלעד: אדם צריך להיות יהודי רפורמי גם מחוץ לרבנותו. את תפיסת העולם המבוססת על מרכזיות היהדות עבורו צריך לממש גם בחייו הפרטיים - להיות אדם לומד, מתפלל, מקיים מצוות, שביתו מתנהל כבית יהודי רפורמי. הפרקטיקה של חיי הרב צריכה לשקף את הפרופסיה שלו. בזה הרבנות שונה מרוב המקצועות האחרים.

מהי תפיסת העולם הרפורמית? המרואיינים לעבודה זו השתמשו בתשובותיהם במילים שונות. היה ברור שהם לא מצטטים מסמך כתוב כלשהו, ואולי גם לא שוחחו על הנושאים האלה באופן מסודר זה שנים. אבל הניסוחים השונים תיארו תמונה דומה למדי, ללא מתח או קונפליקט ביניהם. אביא כאן שלושה מן התיאורים המפורטים יותר.

יהודיע: (ר"ר יש) מחויבות מוחלטת לערכים הומניסטיים, דמוקרטיים, שוויוניים... במיטבם, הר"ר מצליחים לעמוד בקו הדק שבין סיפוק צרכים טקסיים של חיי דת ובין תביעה נבואית מוסרית מן האנשים שסביבם. חיוני שתהיה להם השקפת עולם ברורה ורהוטה, כזאת שאפשר באמצעותה להסביר למה מרדנו בהלכה ובמצוות ומדוע אנו בוחרים לקיים את מה שאנו מקיימים. ברגע שוויתרנו על ההלכתיות ועל העוגן הברור של קיום מצוות כסדרן ומתיימרים לטעון שאני רשאי וחייב למרוד לפחות בחלק מן הדברים - עולה השאלה על סמך מה אני עושה את זה? התשובה צריכה להיות מעמיקה ומעוגנת בהשקפת עולם.

גם ראובן דיבר על כך שהיהדות הרפורמית מבוססת על תפישת היהדות כדת מוסרית, ברוח הנביאים, ובתוכה העוגנים של חירות וזכויות הפרט. זה צריך להיות, לדבריו, בסיס השקפת העולם של ר"ר. מזה נובעת התביעה מן הרב לייצג קול מוסרי בלתי מתפשר.

ראובן: ר"ר צריכים להוביל בארץ את המסר שאין סתירה בין מדינה יהודית ובין מדינה דמוקרטית... יהדות מתקדמת אין משמעותה פחות מצוות מעשיות, אלא הבנת העולם שאנו נמצאים בו! הרב צריך להיות נציג של הנשלט, של הקורבן, צריך להתייחס לכל זולת בכבוד. יהדות לא יכולה להיות ההיפך מזה!

נעמה פתחה בהגדרת התרבות התרבותית הייחודית של ר"ר בישראל, ואז ביטאה אכזבה מההשקפה והעשייה שלהם, לאור המציאות בישראל. היא אמרה זאת בזהירות ותוך הסתייגות מעצם הביקורת, אבל בתוך כך גילתה את דעתה מה צריכה להיות השקפה רפורמית.

נעמה: הערך המוסף של ר"ר הוא שילוב של מסורת + ציונות + תרבות-עברית + תרבות-רבנית. הם מדברים כמה שפות בו זמנית. ... הייתי רוצה שתהיה לנו עמדה ערכית יותר ביחס לחברה שלנו... אבל אנחנו עסוקים כל כך בהישרדות בעצמנו כרבנים, שאין לנו יכולות להוביל או להשמיע קול משמעותי ביחס לפערים, לקונפליקט (היהודי - ערבי). (בנושאים האלה) אנחנו קול דממה דקה! הנושאים מורכבים ומסובכים ואנחנו מוצאים את עצמנו עסוקים בעיקר בשוויון ופלורליזם כלפי נשים והומואים. ודאי שזה ראוי, אך הייתי רוצה יותר! כל השיח הבין דתי, שבחול"ל רבנים מובילים אותו, כאן הוא נחשב ללא רלוונטי... אני לא ביקורתית, אבל אנחנו צריכים לסגור פערים גדולים מאד אצל האנשים ולכן רחוקים מאד מהאג'דות החברתית של שנות ה-62 בארה"ב.

אני שומעת בדבריה געגועים לתקופה מסוימת מאד בחיי היהדות הרפורמית בארה"ב. (איני בטוחה שהתנועה האמריקאית כיום עומדת ברף החברתי-ערכי הגבוה שהציבו לה המנהיגים שהתייצבו לצדו של מרטין לותר קינג הבן). נעמה מצרה על כך שר"ר בארץ משמיעים תביעה מוסרית בתחומים מצומצמים יחסית. ייתכן שנושא השוויון המגדרי מאיים על הקהילות פחות מאשר נושאים מדיניים, למשל. ובכל זאת, יש מקום לשאול האם ר"ר בישראל עסוקים מדי, או מאוימים מדי, מלנקוט עמדה ערכית חד-משמעית בשאלות מוסריות לאומיות.

כפי שעולה מן המבוא לעבודה זו, התסכול שמביעה נעמה לגבי ר"ר אינו יוצא דופן בהתבוננות על מנהיגות רבנית בישראל. אזכיר כאן את ביקורתם של שרלו (שרלו, 2222) (שטרן) (שטרן, 2222) על הרבנים האורתודוקסיים. שרלו קורא לרבנות להיות יצירתית ולנקוט עמדה שתהווה מנהיגות לאומית. שטרן מציע לפתוח מסלולי התמחות לרבנים, כדי שלפחות חלקם יתפנה לעסוק בשאלות הגדולות של מנהיגות לאומית. מדברי שניהם, וגם מדבריה של דבורה, המצוטטים למעלה, עולה אכזבה מכך שהמסד הרבני האורתודוקסי אינו מתמודד בזירה הציבורית עם בעיות חברתיות מרכזיות במדינה ואינו מנסח עמדה יהודית מוסרית

ביחס אליהן. ליברמן מתאר תופעה דומה גם בקרב מי שהוא קורא להם "חצי-רבנים" - מנהיגים בקהילות ההתחדשות היהודית - שאינם מוכנים לקחת אחריות מנהיגותית ומעדיפים לשבת על הגדר החוץ-ממסדית.

יש מקום לשאול עד כמה ר"ר בישראל היום מוכשרים לבטא, לייצג ולפתח התמודדות מעין זו. יש גם מקום לבדוק איך יכולה התכנית להכשרת ר"ר לעודד ולפתח השקפת עולם מסוג זה בקרב הר"ר לעתיד.

קהילה ורבנות קהילתית:

בשאלון שבניתי לא היתה שאלה על רבנות קהילתית או על קהילות רפורמיות. אבל הנושאים האלה צפו בראיונות באופן חזק מאד. כשליקטתי את ההתייחסויות לכך, נוכחתי בקיומה של הבחנה בין "קהילות-רפורמיות", או בדומה לכך "קהילות מתפללות" ו"רבנות קהילתית", לבין קהילות מסוג חדש, לא מוגדר, ו"מודל חדש של רבנות". במהלך לימודי הרבנות שלי ההבחנה הזאת לא הוצפה ולא נבדקה באופן מודע ושיטתי. כתלמידי רבנות התנסינו בעבודה מעשית בקהילות רפורמיות מבוססות, כאוהל אברהם, בית דניאל, כל הנשמה, קמ"ץ ויוזמה. הכרנו מרחוק ומקרוב ר"ר שהובילו קהילות לא-רפורמיות (כבית-תפילה ישראלי), וחלקנו אף התנסה בהקמת חבורות וקהילות חדשות (כמו אחווה-בכרם). אבל לא זכור לי עיסוק מודע בנושא. לכן, כשההבחנה הזאת צפה אצל המרואיינים, קפצתי עליה כמוצאת שלל רב, הרחבתי ושאלתי עליה, ואביא כאן מה שלמדתי.

ההתייחסויות לקהילה היו מגוונות ובהקשרים שונים. בדרך כלל הכוונה היתה לקהילה הרפורמית, שבמרכז בית כנסת שמתקיימות בו תפילות כל שבת. כשדיברו, למשל, על הצורך של ישראלים בר"ר כדי לקיים טקסי חיים ומעגל השנה, נשמע מן הדברים שיש כתובת ברורה אליה פונים המבקשים, ושם יש מערכת שקולטת את הפניות-רכזת קהילה המפנה אותן לרב/ה לצורך עריכת הטקס. התרשמתי שיש תמונה ברורה, יחסית, מהי רבנות קהילתית בתנועה הרפורמית. גליה, המשמשת כרבנית בקהילה בבית דניאל מזה עשור, הגדירה רשימת משימות של רבנות קהילתית:

- א. חינוך- לכל הגילים, הוראה בלתי פורמאלית.
- ב. ניהול תקציב, תכנית עבודה, ניהול מערכת (תחזוקה, צוות, מתנדבים).
- ג. רבנות פרונטאלית- קבלות שבת, טקסי בר/בת מצווה, לידה, לוויות.
- ד. ליווי אישי של אנשים, כל מפגש יכול להפוך למפגש טיפולי.
- ה. ליווי חברי קהילה בביתם – במחלה, אבל ולידה.
- ו. שירותים למי שנמצא מחוץ לכותלי הקהילה - בי"ס, גני ילדים, חתונות, מועדוני קשישים.

הר"ר הקהילתי נדרש להציע מבחר שירותים, הדורשים הכשרה ויכולות שונות ומגוונות. במבוא ציטטתי מכתבתה של אן כהן (Cohen, 2013) המתארת כיצד תכניות ההכשרה לרבנות בזרמים שונים בארה"ב מתמודדות עם שינויים במציאות המקצועית הרבנית. השינוי העיקרי הוא שרבנים נדרשים למלא יותר מאשר את התפקיד המסורתי של שליח ציבור בבית הכנסת. בסמינר הקונסרבטיבי, למשל, בוחרים פרחי רבנות להתמחות בחינוך יהודי, כדי להיות מוכנים למצב בו יהיה עליהם ללמד במסגרות השונות בקהילה. בישראל מצב זה הוא הבסיס המקובל, לפי הרשימה שפירטה גליה. למען האמת, בישראל זהו המצב במקרה הטוב, כאשר הר"ר הוא חלק ממערכת קיימת ומבוססת, יחסית, הכוללת יותר מאשר רב/ה ורכז/ת קהילה. אפשר לספור על יד אחת את הקהילות בישראל שזה המצב בהן. קהילות אלה פועלות במידה רבה על פי הדגם של קהילות רפורמיות בארה"ב (למעט הכוח הרב שיש מעבר לים למוסד של וועד הקהילה, board, שאין למקבילה הישראלי שלו).

כמה מן המרואיינים הטילו ספק בהתאמה של דגם זה לחברה הישראלית. הספק בא משני כיוונים מנוגדים. מן הכיוון האחד נשמעו קולות המדברים על התפוררות הקהילה בחברה (ישראל) כך גם אצל ביגמן (2022). זהר, למשל, תיארה את התפרקות הקהילה בחברה הישראלית בכלל ובקבוץ בפרט. לתפיסתה, זו משימה רבנית לעילא, לפעול לשיקום הקהילה בחברות שהיו מאופיינות במרקם קהילתי צפוף מאד והתפוררו בתהליך איטי. אך יש מקום לתהות האומנם במצב הזה נכון לרכז מאמצים בהקמה של קהילות מתפללות דווקא.

מן הכיוון המנוגד, עולה טענה שקשה להקים קהילות רפורמיות בישראל דווקא מפני שיש בחברה הישראלית רשתות קהילתיות חזקות מאד. נעמה דיברה על קהילות של משפחות סביב גני הילדים או בתי הספר של הילדים, או של מי שהיו פעם יחד בקבוצה בתנועת הנוער, בקבוץ, או בצוות ביחידה הצבאית. מי לא מכיר אנשים הנפגשים כמה פעמים בשנה סביב מכנה משותף מן העבר הרחוק? קבוצות אלה, גם אם אינן חלק מן היום-יום של חבריהן, נותנות תחושת השתייכות וגם תמיכה קהילתית כשהיא נדרשת. הן עונות על צרכים קהילתיים של הרבה אנשים, למרות שהן נמצאות מתחת לרדאר של ארגוני המגזר השלישי. אזכיר כאן שביגמן כותב על קהילות כאלה כגורם המפורר ומחליש את הקהילה הדתית הגיאוגרפית (ביגמן, 2022). גם נעמה רואה בתופעה זו גורם המקשה על הקמת קהילות רפורמיות בישראל.

הרשת הקהילתית החשובה ביותר בחברה הישראלית היא המשפחה המורחבת, אומרת נעמה. מרבית הישראלים נפגשים בפורום משפחתי כזה או אחר מדי שבת ובחגים. המשפחה גם מסייעת ותומכת בשמחות ולהבדיל, במצבי משבר. אני יכולה להעיד מניסיוני, שיש אנשים שמנסים את קבלות השבת שלנו בקיסריה, מתלהבים, אבל מסבירים שהם מחויבים בערב-שבת למשפחה- "שישי זה אצל ההורים שלי ושישי הבא אצל ההורים שלו..."

גם בשנים שהובלתי חבורת שבת בקיסריה, נתקלתי בתופעה הזו ואני מכירה אותה, כמובן, במשפחתי שלי.

אבל נעמה מתייחסת לא רק לתחושת השייכות והמחויבות, אלא גם לתמיכה הקהילתית שמעניקות רשתות קהילתיות מגוונות האלה. ההיכרות העמוקה שלה עם החברה הישראלית ועם זו היהודית-אמריקאית מאפשרת לה להבחין בהבדלים ביניהן.

נעמה: ("בארה"ב) המשפחות לא חיות ביחד ואז הקהילה הופכת חשובה מאד- מקום מפגש, מעגל תמיכה. כשהמשפחה מתפוררת או משתנה, אז הקהילה כן נכנסת לפעולה, הופכת רלוונטית. הקהילה מתאימה בעיקר לאנשים היותר בודדים בחברה."

דבר דומה אמר גם ראובן: "בית הכנסת – אותו המקדש של הגולה, לא יכול להיות הדגם כאן. אי אפשר להעביר את הצרכים של היהודי בגולה ולהלביש אותם על הצרכים בישראל". שניהם מכירים היטב את יהדות ארה"ב ואת היהדות בישראל והאמירה שלהם משקפת, חוששתני, תובנה שנרכשה במחיר אכזבות רבות. הדגם של קהילה מתפללת, שבית-כנסת הוא השלד המרכזי שלה, מתאים בעיקר בערים הגדולות, אומרת נעמה. שם יכולים להתאסף מספיק אנשים שאין להם רשת קהילתית משמעותית אחרת. במבוא הבאתי עדות לירידה במעמדה וכוחה של הקהילה הגיאוגרפית (כלומר, זו המבוססת על בית כנסת) בציבור האורתודוקסי (ביגמן, 2022). תיאור זה מצטרף לסימני השאלה שמציבים נעמה וראובן על המאמץ הגדול להקים ולבסס קהילות רפורמיות על מסד התפילה הקבועה בבית כנסת.

אבל שניהם הדגישו מאפיין המייחד את הקהילה הרפורמית מכל הקהילות האחרות, והוא העשייה הפוליטית ופעולה של צדק חברתי. במילים של ראובן: "התפילה צריכה גם להוציא אנשים לכיכר השוק!" נראה שזה אחד התפקידים הקהילתיים המוזנחים בציבור החילוני באופן כמעט גורף. ככל שהקהילה מחויבת לקיים בפועל את שלוש הרגלים עליהן "העולם עומד" – תורה עבודה וגמילות חסדים – הרי שהיא מציעה לחבריה מה שאף אחת מן הקהילות הקיימות בציבור החילוני אינה יכולה להציע.

מרבית המרואיינים התייחסו בדבריהם לצורך לפתח מודלים קהילתיים מסוג חדש, גמישים יותר ופחות תובעניים (ללא הציפייה להגיע לבית הכנסת בכל ערב ושבת בבוקר, למשל). יש לכך השפעה עצומה על תפקיד הרב, שמרוכז פחות בתפקיד של שליח-הציבור בתפילה ובעצם צריך לבנות לעצמו מסגרת עבודה רבנית דינמית, ניידת, יצירתית ויזמית (ביותר) כך גם בדבריה של נעמה במאמרה, קלמן, 2022).

זהר בהחלט נופלת בתוך הקטגוריה של רבה מסוג חדש: "אני רבה בקהילה, לא רבה של הקהילה", היא מדייקת. היא תיארה בפני את מסגרת הרבנות שבנתה לעצמה, במקביל

לעבודתה כמורה-מחנכת. בקבוץ ובביה"ס יודעים שהיא רבה רפורמית ופונים אליה ככזאת. היא מובילה קבלות שבת ופועלת כרבה באופנים שונים, כולל טקסי בר/בת מצווה.

זהר: "אף אחד לא מינה אותי להיות רבה, אבל מקבלים אותי ואת הפעילות שלי... הקהילה לא חיכתה לי שאסמך. הקהילה קיימת והיא זקוקה לשיח קהילתי מיטיב. אנחנו -מי שמוכן להביא מנהיגות רוחנית לקהילה(- עושים פה תיקון! ... לא רק מי שמגיע לקבלת השבת הוא חבר בקהילה מבחינתי. העיקר הוא השיח שאני מביאה."

אבל לעבודה האינדיבידואלית בפריפריה יש מחירים. זהר מרגישה שהתנועה זנחה אותה. לא פונים אליה, לא מתעניינים ולא תומכים. לא מדובר על תמיכה כלכלית דווקא, היא אומרת. אבל היא מרגישה פער גדול בין הדיבור על רבנות מסוג חדש ועל הצורך בנוכחות רבנית בפריפריה, לבין חוסר העשייה והתמיכה בה כרבה. חן, שפועלת כרבה בקהילת ניגון-הלב ובמנותק מן התנועה הרפורמית, מספרת גם היא על בדידות מקצועית גדולה. איני יודעת אם זה מאפיין ר"ר בפריפריה, או כאלה העובדים ללא בסיס של בית כנסת, או אולי רק ר"ר שבחרו לפעול במסגרת "רשת הקהילות להתחדשות יהודית". בכל מקרה, התיאור הזה מציב אתגר בפני כל מי שרוצה לפתח מודלים חדשניים לרבנות קהילתית.

לסיום הדיון בקהילות רפורמיות, אביא כאן את דבריו של מיכאל על הצורך האנושי שקהילה דתית באה לענות עליו, בכל זמן ובכל מקום בעולם. יש בהם משום איזון להבחנות, לספקות ולהסתייגויות דלעיל.

מיכאל: כמה שהחברה הישראלית שונה ומיוחדת, כך הצרכים האנושיים דומים בכל מקום. רמת המקובלות של הרב שונה כאן, לעומת בתפוצות, אבל הצרכים האנושיים דומים. יש צורך בגישה לנשגב, לתרגום (של הרבדים התרבותיים עבור האדם היחיד). ... **יש צורך בסיסי במסגרת קהילתית מעניקת משמעות. ר"ר יכולים לענות לצורך הזה.**

הרב כתלמיד-חכם

הממצאים לגבי זירות ההשפעה בהן צריכים ר"ר לפעול, מגוון קהלי היעד בתוכם הם אמורים להיות אפקטיביים והביטחון המצופה מהם ביחס להשקפת העולם הרפורמית, כל אלה יוצרים רף גבוה מאד של ציפיות לגבי הידע, הכישורים והיכולות של ר"ר. התובנות שהצעתי כאן לגבי רבנות קהילתית מסוג חדש, הדורשת גם יצירתיות, יזמיות ויכולת לתפקד בתנאים של בדידות מקצועית וחוסר וודאות, מעלות עוד יותר את הרף הזה. איך ניתן להגדיר מה נדרש מר"ר? כיצד להכין אותו בצורה הטובה ביותר למה שמצופה ממנו בצאתו לפעול בשטח?

במהלך הראיונות נחשפתי למתח שהופיע שוב ושוב בדברי המרואיינים ביחס לשאלות אלה. מצד אחד, המרואיינים חזרו והתייחסו להכרח שהרב יהיה בעל יכולות בין-אישיות גבוהות. הם דיברו על יכולות רוחניות, הנחוצות על מנת להתחבר לאנשים ולתקשר איתם, על יכולת להוביל אנשים, להיות

מנהיגים, לתווך בין האנשים הפרטיים ובין התרבות, המסורת והדת היהודית. חלקם הדגישו שתכנית ההכשרה יכולה וצריכה לשכלל יכולות אלו ושנדרש להקדיש לתחום זה זמן רב יותר בתכנית, לעומת הקיים. (איש לא הציע לקבל לתכנית הכשרת הרבנות רק אנשים שהיכולות האלה כבר מצויות ומפותחות אצלם.) הרבות והרבנים המרואיינים הדגישו את הצורך בכישורי אנוש ויחסי אנוש כחיוניים לתפקוד הרב, כמו בניסוח הבא:

גליה: (רב קהילתי צריך להיות) אדם עם אינטליגנציה רגשית גבוהה מאד. יכולות בין-אישיות גבוהות מאד. תהליך ההכשרה צריך לכלול הרבה סדנאות לשכלול היכולות האלה... רב קהילה צריך יחסי אנוש מעולים ויכולת לעבוד עם צוות- יכולת הפעלה של אנשים ועבודה איתם, זו מיומנות!"

מצד שני, רבים השתמשו במושג "תלמיד-חכם" כשרצו לתאר את יכולת הרב, את המייחד אותו, את ארגז הכלים הנחוץ לו. ברור מדבריהם, שעל מנת להיות לתלמיד-חכם אדם צריך להקדיש זמן רב, בוודאי במהלך תכנית ההכשרה לרבנות, להעמקת ההשכלה היהודית שלו. בבתי המדרש הליברלים לרבנים לא מדובר ב"ש"ס ופוסקים" בלבד, כמו בישיבות האורתודוקסיות, אלא בידע מעמיק במדעי-היהדות (כפי שמתואר, למשל, אצל ידידיה, 2229, ועמיר, 2222).

דבריו של יהודיע, מי שעיצב את התכנית לרבנות ומשמש בה מורה בכיר, מדגימים את המתח הזה היטב. הוא דיבר על ליווי רוחני כעל תפקיד רבני לעילא, כמו גם ייעוץ לזוגות לפני נישואין וליווי משפחות סביב אירועי חיים משפחתיים. אבל כשנשאל על ההכשרה אמר שהוא מצר על כך שהיום יש דגש חזק מדי לכיוון הליווי הרוחני על חשבון יסוד תלמוד-תורה.

שוב ושוב חזר המושג של תלמיד-חכם ובלט בציפיות של המרואיינים מר"ר. ניסיתי להבין מדוע חשוב בעיניהם שהר"ר יהיה תלמיד-חכם. חלק מן המרואיינים הציגו אידיאל של רב אינטלקטואל, משכיל, ספוג בידע יהודי, כולל בסוגיות הלכתיות. אבל נדמה לי שהתיאור של רב אידיאלי אינו מהווה התמודדות של ממש עם המתח ועם הצורך לקבוע סדרי עדיפויות שיתבטאו, למשל, בהכשרת הרבנים.

את שני הקצוות של המתח הזה מייצגים גלעד, מצד אחד, וכן, מן הצד השני. גלעד מדבר על הרבנות כעל מקצוע, פרופסיה, בלשון. אנשים באים אל הרב כמו שהם פונים, בהזדמנויות שונות, אל הרופא או עורך הדין, ועליו להנגיש את היהדות לציבור הרחב. מכך נובע שהפרופסיה הרבנית מחייבת קודם כל ידע יהודי מעמיק. זה הדבר החשוב ביותר בעבודת הרב בטווח הארוך, לטענתו.

כן הציגה עמדה שונה ביחס לציפיות ולצרכים של הציבור מן הרב. היא דיברה על כך שאנשים מצפים ממנה לעסוק בשאלות המשמעות בחיים, לעזור להם להתרומם מעל היום יום ולהתבונן בעצמם. לדבריה, המשימה הגדולה ביותר של הרב היא לגעת באנשים ולהכניס את הרוח לחייהם, לא ללמד אותם יהדות:

חן: "לרב יש צורך לדעת ולהראות את הידע שלו. אבל אני תוהה מה התפקיד שלנו. בדרשה למשל. האם הדרשה היא שיעור? אני רוצה להעביר בדרשה כוונה, התכוונות של הרוח, ערוץ שדרכו אנשים יוכלו להתבונן בעצמם... מה ההכנה החשובה ביותר לקראת הימים הנוראים? הדרשה שאשא? לא! מה שחשוב זה איך אני מכינה את עצמי ואת הקהילה להיות במקום של תשובה, כדי שליום כיפור תהיה משמעות!"

כמה מן המרואיינים הדגישו את ההכרח של ר"ר לעסוק בתלמוד תורה מתמשך כל חייהם. כשגליה דיברה על ההכשרה הטובה לרבנות קהילתית היא הדגישה את חשיבות ההשכלה. אבל מה צריך הרב לדעת?

גליה: "השכלה גם באורחות ההלכה. (ר"ר) חייבים לשלוט בפרקטיקה הבסיסית של תפילה וטקסיה. בביטחון! ידע פרקטי! וגם לדעת איפה למצוא תשובות לשאלות פרקטיות. כי הציבור מצפה לרב שבטוח בעצמו בתשובות הפרקטיות, כולל מה המסורת ולמה אנחנו סוטים ממנה.

מנגד אומרת זהר:

"ארגז הכלים של הרב הוא שילוב בין תוכן ותהליך. תוכן- להיות בן בית בארון הספרים היהודי. תהליך (זה כולל את) היכולת להנחות, היכולת להכיל. בגדול, זה ארגז הכלים שהקולג' מעניק, אבל הדגש על התוכן חזק מדי לעומת הדגש על התהליך, שכמעט לא קיים."

המתח שבין התביעה מן הרב להיות תלמיד-חכם, לבין הציפייה ממנו להיות אישיות רוחנית, בעלת יכולות גבוהות לגעת באנשים, מהדהד את תביעתו של יובל שרלו מן הרב להיות "תלמיד חכם מובהק" אבל גם "בן בית בעולם" (שרלו, 2222). כאמור במבוא, מובלעת בדבריו של שרלו אכזבה מחוסר יכולתם של הרבנים האורתודוקסים לגלות את "היצירתיות הרוחנית וההלכתית" הנדרשת כדי להתמודד כראוי עם אתגרי המודרנה. במקרה שלו, ברור שללא בקיאות בש"ס ופוסקים לא תיתכן יצירתיות הלכתית. מנגד, בקיאות בתחום זה בלבד כנראה לא מספיקה גם לרבנים אורתודוקסיים.

גם יוסי טרנר משתמש במושג "תלמידי חכמים" אבל נראה מדבריו שהוא מעמיד אתגרים החורגים מבקיאות אינטלקטואלית (גרידא, טרנר, 2229). טרנר מגדיר את האתגר העיקרי של רבנים היום כגישור וחיבור בין היהדות ובין הישראליות ויצירת שיח עומק שיש בו היבטים רוחניים, דתיים וחברתיים. הוא אינו מסביר מה נדרש מאדם כדי שיוכל לקיים גישור וחיבור כזה, אבל ברור שלא מספיק להיות יודע ספר.

אם כן, בכל הזרמים ביהדות הישראלית קיימת ציפייה מרבנים לגלות בקיאות וידע ולשלוט בגופי תוכן נרחבים. בהכשרת רבנות אורתודוקסית מדובר בעיקר, אם לא רק, במה שמכונה ש"ס ופוסקים. בהכשרת רבנות ליברלית מדובר גם על היכרות מעמיקה עם מדעי-היהדות. אבל מכל עבר עולה ההבנה שמרבנים נדרשות גם יכולות תהליכיות, אם להשתמש במונח של זהר. אלה היכולות שסייעו להם לגעת באנשים, ליצור חיבורים אוטנטיים בין הוויית הקיום שלהם ובין הנשגב, וכישירו אותם לסייע לאחרים בנקודות משבר בחייהם. נראה כאילו יש ציפייה שרבנים ירכשו את היכולות האלה

ויפתחו אותם בכוחות עצמם, ללא הקדשת זמן ומשאבים פורמאליים לפיתוחן. ציפייה זו עולה מדבריו של יהודיע לא פחות מאשר מדברי שרלו. לעניות דעתי, אם יש צורך שרבנים ישתמשו ביכולות אלה הרי שיש לפנות לכך מקום וזמן בתכניות ההכשרה שלהם, גם בהכשרה המקצועית המתמשכת לאחר הסמכתם.

לגבי הרבנות בזמננו קיים אם כך מתח פוטנציאלי בין הציפייה לבקיאות מעמיקה בעולם התוכן היהודי לבין הציפייה לכישורים בין-אישיים. מתח זה צריך להשפיע על החלטות באיתור וגיוס מועמדים ללימודי רבנות, על תכנית הלימודים שלהם, על סדרי עדיפויות בהשמת רבנים בתפקידים ומשרות וגם בהמשך תמיכה והכשרה לרבנים פעילים. הוא אמור להשפיע על ההחלטה האם לקיים בקולג' הכשרה שיטתית ומודעת לפיתוח היכולות הבין-אישיות של ר"ר לעתיד. הוא אמור גם להשפיע על החלטתה של מר"ם, כשהיא מקיימת מפגשי עיון ופיתוח מקצועי, האם עדיף להקדיש בהם זמן להדרכה רוחנית או לבירור סוגיה הלכתית לעומקה.

סיכום וסיום

ברצוני לחזור ולסגור כאן את המעגל שפתחתי עם כניסתי ללימודי הרבנות וגם בפתיחה לעבודה זו, עם המחלוקת העמוקה ביחס לרבנות רפורמית, שביטאו בני משפחתי משני הצדדים. הקול המתנכר, הכועס והמבטל של בני משפחתי מצד רון, הוא קול חזק ויציב בחברה הישראלית. קול זה מבטא תפישה לפיה לדת אין מקום בציבוריות הישראלית הנאורה, ולפיה הדת היהודית היא מקור להשקפה והתנהגות לא-מודרנית, לא-דמוקרטית ולא-מוסרית. משה שנר מבטא את הציבור הזה היטב כשהוא כותב שהרבנות היא "מתכון לדיכוי ונבערות" (מתוך התכתבות פרטית המצוטטת במבוא). גם הנבדקים של מושקט-ברקן מדווחים על יחס כזה, למשל כשהם מספרים על התגובות הקשות של בני משפחה להחלטתם ללמוד רבנות (Muszkat-Barkan, 2013). העובדה שר"ר באים מתוך הציבור החילוני ומיועדים בראש ובראשונה לעבוד בקרבו, כפי שמוצג בפרק על קהלי יעד, משמעותה היא קודם כל, שרובם –רובנו- צפויים לפגוש יחס זה מעשה יום ביומו, גם אם הוא עטוף בנימוס ודרך ארץ.

מן הצד השני מושמע קול אחר לגמרי, הקול של משפחת סמואלס, שנציגה הבכיר והרהוט ביותר הוא חמי, הרב ראובן סמואלס, שגם התראיין לצורך עבודה זו. זהו קול הקורא לר"ר לצאת אל החברה הישראלית בשליחות תיקון חיונית מאין כמוה. התיקון נדרש בשני המישורים החשובים ביותר- המישור האישי-קהילתי והמישור הציבורי-לאומי.

במישור הקהילתי הר"ר פוגשים את הישראלים אחד על אחד ומסייעים להם להכניס לחייהם היבט של רוחניות, כמו שקוראת לזה הרבה חן צפוני, או חיבור לנשגב, כפי שקורא לזה הרב מיכאל מרמור. זה יכול לקרות סביב אירועי מעגל החיים, סביב חג ושבת, או במגוון רחב של שירותי דת

הכוללים ליווי רוחני, ייעוץ משפחתי, והדרכה בשעות משבר. אבל הייעוד החשוב של כל זה, כפי שעולה מדבריה של הרבה גליה סדן, הוא הענקת משמעות יהודית לחיים.

במישור הציבורי-לאומי, הר"ר נקראים לפעול נגד הזרם המרכזי בחברה הישראלית כיום. הם נדרשים לקבוע, ללמד ולבסס את העובדה שיש ביהדות פנים מוסריות, שאין ניגוד ואין מתח בין לבין הערכים של חברה ליברלית ודמוקרטית. הם נתבעים לחבר את החברה הישראלית אל זרם המעמקים העתיק של היהדות הנבואית ולהגן בשמו על קבוצות המיעוט ועל החלשים והנרדפים בחברה, כפי שמזכירים לנו הרבנים נעמה קלמן, יהוידע עמיר וראובן סמואלס (וכפי שמדגימה קלמן במאמרה ב"ארץ אחרת"). אבל אם ברצונם להיות כוח משמעותי ולשנות את פני החברה, הם אינם יכולים להסתפק בפעולה שקטה, ואינם יכולים להימנע מהזדהות ונראות ציבורית. מדינת ישראל זקוקה היום למנהיגות רבנית רלוונטית, שאינה חוששת לבטא קול יהודי-מוסרי בשאלות הגדולות שעומדות על הפרק, כפי שתובע ומדגים בעצמו הרב גלעד קריב. הצורך בפיתוח מנהיגות רבנית כזו אינו רק בתוך התנועה הרפורמית, כפי שאפשר לראות מן הדברים של הרבנית דבורה עברון, של הרב יובל שרלו (שרלו, 2222) (של פרופ' ידידיה שטרן, (שטרן, 2222) או של הרב יוסי טרנר (טרנר, 2229). אך ר"ר יכולים וצריכים להיות חוד החנית של מנהיגות רבנית רלוונטית בזירה הלאומית.

סטודנטים לרבנות רפורמית רואים את עצמם כמנהיגים בכוח של החברה הישראלית. הם מבקשים להשפיע, להעביר מסר וליצור שינוי. הבחירה שלהם בלימודי הרבנות מתרחשת על רקע תחושתם שקיים פער עמוק בין העולם הרוחני-יהודי-דתי לבין ערכי החברה הישראלית (Muszkat-Barkan, 2013). ניתן לומר שהסטודנטים האלה מציעים תשובה ברורה לשאלה המרכזית בעבודה זו: התפקיד העיקרי של ר"ר בישראל הוא, לדבריהם, תיקון הפער בין היהדות לבין המציאות הישראלית, והטמעת ערכים יהודיים-מוסריים-אמוניים בתוך השיח הישראלי. ביכולתי להעיד שגם חברי ללימודים חדורים בתחושת שליחות כזו. גישתם זו הולמת את תפישתם של הרבות והרבנים המכהנים אותם ראייתית.

השאיפה להטמיע שפה רוחנית-אמונית בתוך ההקשר הישראלי, ולפתח מנהיגות רבנית לאומית, מצריכה יותר מאשר לימוד מעמיק של מדעי היהדות וגם יותר מש"ס ופוסקים. היא דורשת מתכנית ההכשרה לרבנות לפתח מימד חדשני. לזה מתכוונת הרבה זהר אופז-ליפסקי כשהיא קוראת לחיזוק המרכיבים התהליכיים בתכנית, להבדיל מלימודי תוכן. ייתכן שלכך התכוון הרב יהוידע עמיר, כשכתב שיש לשלב היבטים של חינוך ישיבתי בתוך החינוך האקדמי בעיקרו (עמיר, 2222). אבל לא הייתי מכנה זאת "חינוך ישיבתי" דווקא, אלא חינוך רוחני-חברתי. כבר היום יש בתכנית ההכשרה רכיבים של חינוך כזה, אבל מן הראוי לבדוק עד כמה הוא מתקיים באופן שיטתי, מודע ומיטבי, כך שיכשיר את הר"ר לעתיד למלא את מה שהם וגם רבני התנועה והשטח מגדירים כמשימה המרכזית שלהם.

לסיום, ברצוני להוסיף את האמירה האישית שלי על נושאי העבודה. איעזר לצורך זה בחלקה השני של משנה א' במסכת אבות, מה שאמרו אנשי כנסת הגדולה, אותם מנהיגים יהודיים שידוע עליהם כה מעט: "הוו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה". ייסלח לי, שנטלתי לעצמי רשות לשנות את הסדר של המשנה.

עשו סייג לתורה: למדנו ששבעים פנים לתורה ולמדנו שאלו ואלו דברי אלוהים. למדנו להציג את עמדתנו כפרשנות לגיטימית ונכונה לזמננו. אבל עלינו גם לעשות סייג לתורה ולהראות כי פרשנויות גזעניות, שוביניסטיות ודכאניות אינן בתוך מרחב הפרשנות הלגיטימית. עלינו לאזור עוז ולומר בקול רם, שדוברים רבים בשם היהדות איבדו את הקשר שלהם לתורה ולדרכה ואינם יכולים להיחשב עוד כמביאי דבר אלוהים. אמירה זו עלולה להיתקל בתגובות חריפות וקשות ועל זה נאמר: ה' עוז לעמו ייתן.

העמידו תלמידים הרבה: עלינו להגיע לשכבות רחבות בציבור הישראלי. אין די בעשיית עומק ממוקדת ואיכותית. חובה עלינו כר"ר למצוא את הדרכים להגיע לעוד ועוד ישראלים ולהפיץ את דבר ה' כפי שאנו מבינים אותו ומחויבים אליו. אני לוקחת על עצמי את המשימה הזאת באופן אישי ומתחייבת שלא להסתפק בעבודה רבנית במעגל האינטימי בלבד.

הוו מתונים בדין: עלינו להיזהר מן המלכודת של הצודקים, אלה שחששם הגדול ביותר הוא להיתפס בטעות, או להתחכך בטועים, ובשל כך נמנעים מעשייה ונשארים רק בתוך הדומים להם. במקום שבו אנשים צודקים לא יכולים לפרוח פרחים, לימד אותנו עמיחי. כרבה רפורמית, אני רוצה לטשטש גבולות ולהרחיב מעגלי שותפים. אני שואפת לחבר ולהתחבר לשותפים פוטנציאליים בזרמים אחרים ביהדות ובין ישראלים בני דתות אחרות, ולחפש את הבסיס עליו נוכל לפעול למען תיקון החברה. אני מתפללת שאדע להיות מתונה בשיפוט של דעות ומנהגים אחרים, כדי לא להישאר לבד, וכדי לממש בעצמי מודל של פתיחות וסובלנות.

ברצוני להקדיש עבודה זו לאבי המנוח, שוליא רונן, עליו השלום, ולאמי גיטה, תבדל לחיים ארוכים. אין ספק בליבי, שאבי היה משמיע גם בעת הזאת קול חכם, שקול ואוהב, קול שהיה מגשר על הפער בין משפחת סמואלס ובין משפחת רונן, בניו וכלותיו, ושולח אותי לדרכי הרבנית באמת ואמונה.

משניהם למדתי:

שְׁחָקִי, שְׁחָקִי עַל הַחֲלוּמוֹת,

זוֹ אֲנִי הַחֹלֵם שָׁח.

שְׁחָקִי כִּי בְּאֶדָם אֶאֱמִין,

כִּי עוֹדֵנִי מֵאֱמִין בָּךְ.

(שאול טשרניחובסקי)

ביגמן, דוד. 2222. "תפקידי הרבנות הקהילתית בימינו ומשמעותה". בתוך שטרן, צבי ידידיה ופרידמן, שוקי. (עורכים). רבנות: האתגר. הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה ועם עובד. כרך ראשון, עמ' 222-229.

ברנדס, יהודה. 2222. "על מבוכת הרבנות", בתוך שטרן, צבי ידידיה ופרידמן, שוקי. (עורכים). רבנות: האתגר. הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה ועם עובד. כרך ראשון, עמ' 291-346.

גולינקין, דוד. 2222. "תכנת הפעלה לרב האידיאלי". ארץ אחרת. גיליון 23, נובמבר-דצמבר 2222.

טרנר, יוסי. 2229. "תקופת לימודי בבית המדרש לרבנים: זיכרונות והרהורים", בתוך מירון, גיא (עורך), מברסלאו לירושלים בתי מדרש לרבנים: פרקי מחקר והגות. הוצאת מכון שכטר למדעי היהדות ומכון לאו בק. ירושלים, תשס"ט. עמ' 325-328.

ידגר, יעקב. 2222. המסורתיים בישראל: מודרניות ללא חילון. הוצאת מכון שלום הרטמן והפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר אילן.

ידידיה, אסף. 2229. "בין וולוז'ין לברלין: האורתודוקסיה הליטאית ובית המדרש לרבנים מייסודו של עזריאל הילדסהיימר". בתוך מירון, גיא (עורך), מברסלאו לירושלים בתי מדרש לרבנים: פרקי מחקר והגות. הוצאת מכון שכטר למדעי היהדות ומכון לאו בק. ירושלים, תשס"ט. עמ' 221-249.

ליברמן, דוד. 2222. "חצי רב". ארץ אחרת. גיליון 23, נובמבר-דצמבר 2222.

עמיר, יהודיע (2222). "מבט רעיוני- היסטורי על תשתיות החינוך הרבני ביהדות המתקדמת בישראל". מאמר שלא פורסם.

קלמן, נעמה. 2222. "עבור מי יבוא המשיח?". ארץ אחרת. גיליון 23, נובמבר-דצמבר 2222.

שטרן, צבי ידידיה. 2222. "הרבנות כמנהיגות רלוונטית". בתוך שטרן, צבי ידידיה ופרידמן, שוקי. (עורכים). רבנות: האתגר. הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה ועם עובד. כרך ראשון, עמ' 19-228.

שנר, משה. 2222. "רב ונביא". ארץ אחרת. גיליון 23, נובמבר-דצמבר 2222.

שרלו, יובל. 2222. ארץ אחרת. גיליון 23, נובמבר-דצמבר 2222.

Cohen Anne. 2013. "Modern-Day Rabbi Must Be CEO, Teacher and Spiritual Leader at Once". Forward: The Jewish Daily. May 13, 2013.
<http://forward.com/articles/176335/modern-day-rabbi-must-be-ceo-teacher-and-spiritual/?p=all#ixzz2XqK37w6h>

Muszkat-Barkan, Michal. 2013. "The Choice of Reform Rabbinical Studies in Israel and the Rabbinical Mission: Negotiating *Tikun Olam* and Personal *Tikun*." Journal of Jewish Education, June, 2013. pages 78-103

נספח: שאלות הראיון

פתיחה: כוונת השיחה בינינו לחדד הבנות והגדרות לגבי הייעוד, המשימות וההשפעות של רבנים רפורמים בחברה הישראלית, מחר.

2. על איזה צרכים של החברה הישראלית יענו רבנים רפורמים (ר"ר)?
2. מה הם קהלי היעד בחברה הישראלית שר"ר צריכים להגיע אליהם?
3. (אם המילה קהילות עולה-) למה חשוב לחברה הישראלית שיקומו בה עוד קהילות ר"ר?
4. מה מייחד את הר"ר מרבנים אחרים בישראל? במה הם צריכים להיות שונים?
5. במה תפקיד הרב בישראל שונה מתפקידה בתפוצות? מה נכון בעיניך לייבא לישראל מיהדות התפוצות ומה מוצדק בעיניך לייצא וללמד אותם מניסיוננו?
6. באיזה זירות השפעה ר"ר צריכים להיות נוכחים ופעילים?
1. איזה תפקידים נכון בעיניך שר"ר ת/ימלא?
8. מה צריך להכיל "ארגז הכלים" של ר"ר? יכולות (מולדות ומפותחות), ידע, כישורים? מה עוד? (אם עולה הביטוי "תלמיד חכם" – לשאול למה זה חשוב).
9. איך נדרג את חשיבות הכלים האלה? במה נדרשת לדעתך בקיאות עמוקה – שליטה סבירה – בסיס ראשוני?
22. האם יש לך תובנות ביחס להשקפת העולם שהיית רוצה שיהיה לר"ר?
22. אם היית יכול להשפיע על מרכיב אחד בתכנית להכשרת רבנים ישראלים, מה היית עושה?